

Verkennd onderzoek naar een juridisch wegingskader

Duiding van slachtofferschap van seksuele uitbuiting

Shivane Frauenfelder
Frank Noteboom

Oktober 2022

fier!

Verkennd onderzoek naar een juridisch wegingskader

Dit project is mogelijk gemaakt door

Het huidige rapport van het wegingskader is onderdeel van het project 'Een goede toekomst: een succesvolle trajectbenadering voor slachtoffers van seksuele uitbuiting', en mede mogelijk gemaakt met de hulp van onze samenwerkingspartners: Sterk Huis, Via Jeugd, Hogeschool Leiden en Praktikon

Inhoud

1. INLEIDING	3
1.1 Aanleiding	3
1.2 Doelstellingen en onderzoeksvragen	3
1.3 Definities	4
2. METHODE	5
2.1 Onderzoekspopulatie	5
2.2 Procedure	5
2.3 Dataset	6
2.4 Kanttekeningen bij het onderzoek	7
3. RESULTATEN	9
3.1 Beschrijvende statistiek	9
3.2 Analyse bestanddelen	12
3.3 Vergelijking met RiS-L	14
4. DISCUSSIE	17
4.1 Conclusie	17
4.2 Vervolgstappen	19
REFERENTIELIJST	20
JURISPRUDENTIE	21
BIJLAGE A. WETSARTIKEL MENSENHANDEL	22
BIJLAGE B. TOELICHTING BESTANDELEN MENSENHANDEL	23
BIJLAGE C. ANALYSE DEMOGRAFISCHE KENMERKEN	24
BIJLAGE D. ANALYSE BESTANDELEN	26

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Vanuit onder meer de Nationaal Rapporteur Mensenhandel (NRM) en de commissie Azough¹ is de vraag gesteld hoe (in de jeugdzorg) slachtoffers van mensenhandel beter kunnen worden gesignaleerd en geregistreerd. De Commissie Azough maakt binnen de doelgroep slachtoffers van mensenhandel onderscheidt tussen feitelijk, vermoedelijk en potentieel slachtofferschap (NJI, 2014):

- **Feitelijk:** “We spreken van een “feitelijk” slachtoffer als een meisje erkend heeft slachtoffer te zijn van een mensenhandelaar of als er feiten zijn die hier op wijzen”.
- **Vermoedelijk:** Bij een “vermoedelijk” slachtoffer gaat het om de aanwezigheid van signalen die wijzen op mogelijk slachtofferschap, zoals omschreven in artikel 273f in het Wetboek van Strafrecht en gebruikt door de Nationaal Rapporteur.
- **Potentieel:** Bij een “potentieel” slachtoffer is er sprake van één of meerdere risicofactoren waardoor de jongere een verhoogde kans loopt om slachtoffer te worden. Het is van belang om deze jongeren in beeld te hebben om slachtofferschap te voorkomen.

In de call ‘Effectonderzoek opvang en behandeling slachtoffers van loverboys en mensenhandel’ riep ZonMw² op tot nadere aanscherping en operationalisering van de vormen slachtofferschap van seksuele uitbuiting. Seksuele uitbuiting is één van de vormen van mensenhandel. De ontwikkeling van het wegingskader (hierna: ‘kader’) maakt hier onderdeel van uit en valt onder ‘Een goede toekomst: Onderzoek naar een geslaagde trajectbenadering voor slachtoffers van loverboys’, waar Fier een coördinerende rol heeft.

Huidige situatie

Momenteel worden signaal- en risicolijsten gebruikt om te bepalen of/in welke mate iemand slachtoffer is. Een nadeel is dat deze niet getoetst zijn op betrouwbaarheid en/of gevalideerd zijn en derhalve de kans aanzienlijk is dat deze een grote mate van vals positieven en vals negatieven oplevert, ofwel jongeren worden onterecht (niet) aangemerkt als slachtoffer. Een ander nadeel is dat het zorg- en veiligheidsdomein niet op eenzelfde manier screenen op slachtofferschap. Slachtofferschap in de zorg wordt vaak benaderd vanuit signalen/symptomen die samenhangen met de problematiek, anders dan het veiligheidsdomein die mensenhandel sterker benaderd vanuit de wet, oftewel artikel 273f van het wetboek van strafrecht. Het verschil in bena-

dering kan leiden tot discrepanties, zowel ten behoeve van registratie, aard en ontwikkelingen op het terrein van mensenhandel als ten behoeve van consistentie van onderzoek. Om deze zorgen te ondervangen, is gewerkt aan een juridisch wegingskader die binnen de zorg mogelijk kan worden ingezet. Dit wegingskader is getest op uitvoerbaarheid, maar dient nog te worden getoetst op betrouwbaarheid en gevalideerd.

1.2 Doelstellingen en onderzoeksvragen

De primaire doelstelling van dit project is beter zicht te krijgen op slachtoffers van mensenhandel in de jeugdzorg, middels het ontwikkelen van een wegingskader om slachtofferschap van seksuele uitbuiting te operationaliseren op basis van het juridische kader. De verwachting is dat middels een wegingskader gebaseerd op het juridische kader een scherper beeld ontstaat binnen de zorg van de aard van het slachtofferschap. Ook zou dit wegingskader beter aansluiten bij het veiligheidsdomein en kunnen bijdragen aan de eenduidigheid van registratie, hetgeen beleidskeuzes ten goede kunnen komen.

Een tweede doelstelling is om middels het gebruik van het wegingskader in onderzoek zicht te krijgen op trends en ontwikkelingen ten aanzien van (de instroom van) slachtoffers van mensenhandel in (specialistische) zorginstellingen.

In het onderzoek staan drie hoofdvragen centraal, die al dan niet is opgedeeld in deelvragen. Een eerste hoofdvraag ziet zowel toe op de omvang van de verschillende typen slachtofferschap, als de kenmerken van de groep ‘geen of potentiële’ slachtoffers en op basis van welke vermoedens deze cliënten zijn opgenomen in specifieke zorgprogramma’s. Deze hoofdvraag luidt:

Wat kan op basis van het wegingskader gezegd worden over de aard van het slachtofferschap van de geïncludeerde slachtoffers?

Een tweede hoofdvraag ziet toe op veranderingen die over tijd hebben plaatsgevonden binnen de omvang en aard van het slachtofferschap. Dit is relevant voor het vinden van aanknopingspunten voor het signaleren van slachtofferschap, operationalisering van slachtofferschap en het inrichten van de zorgprogramma’s voor deze slachtoffers:

Zijn er op basis van deze verkennende studie eerste ontwikkelingen te signaleren op het gebied van slachtofferschap van seksuele uitbuiting?

Momenteel wordt in de zorgpraktijk de RIS-L gebruikt voor signalering en risico-inschatting

1 Khadraoui, Rijken en De Jong, 2020; Nationaal Rapporteur, 2020a; Nederlands Jeugdinstituut, 2014. Zie ook <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-31839-500.html>

2 Zie voor meer informatie https://www.zonmw.nl/fileadmin/zonmw/documenten/Corporate/Subsidijs/PDF_s/def_oproep_onderzoek_slachtoffers_van_loverboys.pdf.

van slachtofferschap van mensenhandel. Enkele verschillen en overeenkomsten zullen worden uitgelicht met de derde hoofdvraag:

Hoe verhouden zich in deze eerste verkenning de uitkomsten van het wegingskader zich tot de uitkomsten van de RIS-L?

1.3 Definities

De volgende termen en definities zijn gehanteerd. Op basis van de definities en beschrijvingen in rapporten van Azough³, website NRM, onderzoek Fier⁴, NJi, Movisie⁵ en CONRISQ groep⁶, en signaleringsinstrument 11vb⁷ is gekomen tot een beschrijving van de definities rondom de aard van slachtofferschap.

- **Bestanddeel:** een voorwaarde genoemd in de omschrijving van een strafbaar feit. Alle bestanddelen in een wet moeten worden bewezen voordat een daad strafbaar is.
- **Dwangmiddel:** wanneer de dader een vorm van dwang gebruikt om het slachtoffer uit te buiten. Denk hierbij aan (dreiging met) geweld, chantage, afpersing, misleiding of misbruik maken van de kwetsbare positie van de persoon. Gebruik van een dwangmiddel hoeft niet te worden bewezen bij minderjarigen, omdat hier altijd sprake is van een kwetsbare positie.
- **Feitelijk slachtoffer:** er is sprake geweest van het werven, vervoeren, overbrengen, opnemen of huisvesten van een persoon, met gebruik van dwang (in brede zin)⁸ en met het doel die persoon uit te buiten. Er zijn duidelijke feiten/signalen die erop wijzen dat de cliënt slachtoffer is geweest, maar er is geen dader veroordeeld door de rechter.
- **Handeling:** elke actie of daad van een dader die ertoe leidt dat een slachtoffer in een uitbuitingssituatie terecht komt. Denk hierbij aan het ronselen, het brengen van een slachtoffer naar een seksplek of het regelen van een slaapplek tijdens de uitbuitingsperiode.
- **Juridisch slachtoffer:** wanneer een rechter heeft vastgesteld dat cliënt slachtoffer is geworden van seksuele uitbuiting. Er zal in dit geval ook een of meerdere daders zijn veroordeeld.
- **Jurisprudentie:** dit zijn de uitspraken die de rechter heeft gedaan in een rechtszaak.
- **Mensenhandel:** Mensenhandel is het werven, vervoeren, overbrengen, opnemen of huisvesten van een persoon, met gebruik van dwang (in brede zin) en met het doel die persoon

uit te buiten.⁹ Het kan gaan om seksuele uitbuiting, arbeidsuitbuiting, criminele uitbuiting en gedwongen orgaanverwijdering.¹⁰

- **Minderjarige:** een persoon verstaan die tussen de 13 en 17 jaar oud is en de leeftijd van 18 jaar nog niet heeft bereikt¹¹.
- **Oogmerk van uitbuiting:** Wanneer de dader de bedoeling heeft om de cliënt seksueel te laten verrichten, waarbij hij/zij een handeling in combinatie met een dwangmiddel (of minderjarigheid) toepast. De dader heeft er zelf profijt van door een vorm van beloning (geld/status/seksueel plezier) te ontvangen of (economisch) voordeel te behalen. Het slachtoffer hoeft niet daadwerkelijk te zijn uitgebuit, de intentie van de dader om dit te doen is voldoende.
- **Potentieel slachtoffer:** er is niet naar voren gekomen dat de cliënt slachtoffer is geworden, maar cliënt heeft wel een verhoogde kans om slachtoffer te worden van seksuele uitbuiting door aanwezigheid van één of meerdere risicofactoren voor mensenhandel.
- **Seksuele uitbuiting:** Seksuele uitbuiting is een vorm van mensenhandel. Om te kunnen spreken van seksuele uitbuiting, moet worden gelet op drie bestanddelen. Er moet sprake zijn van (i) een handeling, (ii) door middel van de inzet van dwangmiddelen met (iii) het oogmerk van uitbuiting.
- **Uitbuitingssituatie:** Een situatie waarin het slachtoffer met reden geen andere keuze heeft dan zich te laten uitbuiten/exploiteren.¹²
- **Vermoedelijk slachtoffer:** er zijn (sterke) vermoedens dat de cliënt slachtoffer is geweest van seksuele uitbuiting. Deze vermoedens kunnen (nog) niet hard worden gemaakt of er is tegenstrijdige informatie.

3 Nederlands JeugdInstituut, 2014.

4 Van Dijke et al., 2012.

5 Van Deth, Repetur & Storms, 2013.

6 Gradussen, Verwaaijen, Venmans, & Cima, 2017.

7 Koraal, 2020.

8 Bij minderjarigen wordt automatisch aangenomen dat er dwang heeft plaatsgevonden, waardoor dit niet hoeft te worden bewezen.

9 Zie <https://www.ditsookmensenhandel.nl/wat-is-mensenhandel/> en art. 273f in het Wetboek van Strafrecht.

10 Zie <https://www.nationaalrapporteur.nl/mensenhandel/vormen-van-mensenhandel>

11 Zie artikel 1:233 Burgerlijk Wetboek.

12 Zie ook de conclusie van de Procureur-Generaal J. Silvis van 12 maart 2019, ECLI:NL:PHR:2019:217.

2. Methode

Het onderzoek is uitgevoerd door het landelijk expertise- en behandelcentrum Fier op het terrein van geweld in afhankelijkheidsrelaties, gesubsidieerd door ZonMw. Het maakt onderdeel uit van een onderzoeksprogramma naar hulpverlening aan slachtoffers van mensenhandel op basis van de call 'Effectonderzoek opvang en behandeling slachtoffers van loverboys en mensenhandel' door ZonMw. Dit onderzoek maakt deel uit van project "Een goede toekomst: Onderzoek naar een geslaagde trajectbenadering voor slachtoffers van seksuele uitbuiting". Binnen dit project zijn vier pilots uitgezet ten behoeve van een verbetering van (een onderdeel van) het zorgtraject voor deze groep. Fier heeft zowel een coördinerende als uitvoerende rol bij het onderzoek 'Een goede toekomst', waar de (door)ontwikkeling van het wegingskader deel van uitmaakt. De consortiumpartners binnen dit onderzoek zijn Via Jeugd, Hogeschool Leiden, Sterk Huis en Praktikon.

In dit hoofdstuk zullen kenmerken van de geïncludeerde doelgroep worden beschreven (§2.1 *Ononderzoekspopulatie*). Dit wordt gevolgd door het voortraject van het onderzoek en de gehanteerde onderzoeksprocedure (§2.2 *Procedure*), waarin onder meer de verschillende stappen binnen de dataverzameling uiteen worden gezet om de transparantie van het onderzoek te vergroten. Tot slot zal in §2.3 *Dataset* worden beschreven welke variabelen zijn opgenomen in de dataset en hoe deze werden geoperationaliseerd. Steeds is uitgegaan van de definities zoals gegeven in paragraaf '1.3 Definities'.

2.1 Onderzoekspopulatie

De doelgroep bestond in totaal uit 33 jongeren die allen deelnamen aan de overkoepelende pilots. Binnen deze groep hebben 15 jongeren niet deelgenomen aan dit onderzoek ten behoeve van het wegingskader. Redenen die ten grondslag liggen aan 'geen deelname' zijn i) jongeren waren niet geïncludeerd in een zorgprogramma voor slachtofferschap van seksuele uitbuiting (gezinshuizen), ii) jongeren waren niet meer te bereiken voor deze specifieke toestemming, of iii) jongeren gaven aan niet te willen dat hierover informatie werd verzameld. Het is niet direct te herleiden welke reden voor welke jongere van toepassing was.

De jongeren die wel toestemming hebben gegeven voor deelname aan het onderzoek vormen de onderzoekspopulatie. Deze geïncludeerde groep jongeren is in 2020/2021 ingestroomd bij een van de pilots die uitgezet werden in het kader van het project 'Een goede toekomst', specifiek bij de deelnemende praktijkinstellingen Sterk Huis, Via Jeugd, de Gezinshuizen (pilot Hogeschool Leiden) en Fier. De totale steekproef bestond uit 18 meiden, waarvan zes (33,3%) van Sterk Huis, zes (33,3%) van Via Jeugd, één (5,6%) van Gezinshuizen en vijf (27,8%) van Fier. De leeftijd was gelegen tussen de 12 en 24 jaar ($M = 17.50$, $SD = 3.58$). Er zijn 13 jongeren met een Nederlandse achtergrond (72,2%) en vijf met een niet-Westerse achtergrond (27,8%) geïncludeerd. De gegevens zijn tevens schematisch weergegeven in Tabel 2.

2.2 Procedure

Om te komen tot een wegingskader zette het Centrum tegen Kinder- en Mensenhandel (CKM) reeds in 2019 de eerste stappen. In een vooronderzoek is destijds op basis van het mensenhandel artikel (wetsartikel 273f lid 1 Wetboek van Strafrecht - zie Bijlage A), bestaande jurisprudentie¹³ en in nauwe samenwerking met een aantal (juridische) experts een eerste wegingskader ontwikkeld. Hierbij is seksuele uitbuiting geoperationaliseerd volgens de juridische definitie bestaande uit drie bestanddelen, te weten (i) een handeling, door middel van (ii) de inzet van dwangmiddelen met (iii) het oogmerk van uitbuiting. Dat kader is vervolgens in een verkennend dossieronderzoek getest middels het analyseren van 38 dossiers van (oud)cliënten van Fier met als doel zicht krijgen op trends en ontwikkelingen ten aanzien van de instroom van slachtoffers van mensenhandel. Er werd onderscheid gemaakt tussen geen of feitelijk slachtofferschap.

Na de ontwikkeling van de eerste conceptversie in 2019, is het wegingskader vervolgens in het project 'een goede toekomst' geëvalueerd en doorontwikkeld. Het is voorgelegd aan zowel experts in het zorgdomein als experts met kennis over de juridische definitie van mensenhandel. Gedurende twee focusgroepen met zorgprofessionals, onderzoekers, juristen en medewerkers van politie en Openbaar Ministerie is getracht de partijen nader tot elkaar te laten komen met betrekking tot de definiëring en operationalisering van de juridische termen. Aan de deelnemers is onder meer gevraagd of en in hoeverre zij de terminologie begrepen, wat de terminologie voor hen betekende en welke aanpassingen nodig geacht werden om het wegingskader beter toepasbaar te maken. Ook is gevraagd of de gehanteerde operationalisering voldoende recht doet aan de juridische definitie van mensenhandel en of de gehanteerde termen begrijpelijk zijn voor professionals in het zorgdomein.

Het doorontwikkelde kader is opnieuw uitgezet onder de consortiumpartners om zicht te krijgen op de doelgroep. Bij cliënten die zijn ingestroomd en toestemming hebben gegeven voor deelname, is het wegingskader afgenomen. Het wegingskader is door de betrokken praktijkonderzoekers of gezinshuisouder ingevuld op basis van (in het dossier) beschikbare gegevens. Vervolgens is het gebruikt om een beschrijving te geven van de (aard van het slachtofferschap van) cliënten die deelnamen aan de pilots. Het gebruik van het wegingskader is daarna geëvalueerd en bijgesteld.

Afsluitend zijn gesprekken gevoerd met de praktijkonderzoekers die de kaders hebben ingevuld, en vervolgens ook met een aantal (zorg)professionals. Deze gesprekken hebben hoofdzakelijk tot doel gehad om feedback te ontvangen over het invullen van het kader en eventuele knelpunten te signaleren en te ondervangen. De feedback is meegenomen in een volgende doorontwikkeling van het kader. De grootste verandering betreft de aanpassing van het juridisch jargon naar voor niet-juristen meer begrijpelijke taal.

13 De gebruikte jurisprudentie is opgenomen in dit document, na de referentielijst.

2.3 Dataset

De onderzoeksdata komt voort uit 18 ingevulde wegingskaders afgenomen bij de deelnemende praktijkinstellingen. De gebruikte gegevens zijn ten behoeve van het onderzoek volledig geanonimiseerd en daardoor niet meer herleidbaar tot een persoon. Voor twee ingevulde kaders is geen overall risicoscore gegeven bij de RiS-L. Die kaders zijn buiten beschouwing gelaten voor de analyse waarin de vergelijking met de RiS-L wordt gemaakt. Voordat de operationalisering van variabelen wordt toegelicht, is het van belang te benoemen dat geslacht niet is meegenomen in het onderzoek, omdat alleen meiden hebben deelgenomen aan de trajectbenadering.

Aard van het slachtofferschap

De uitkomstvariabele betrof de aard van het slachtofferschap van seksuele uitbuiting. Deze variabele werd gemeten op basis van een volledig ingevuld wegingskader, met als antwoordmogelijkheden juridisch slachtofferschap (3), feitelijk slachtofferschap (2), vermoedelijk slachtofferschap (1) of geen/potentieel slachtofferschap (0). Hier is voor de analyse verder onderscheid in aangebracht door middel van gradaties om de uitkomst minder zwart wit te maken. De uitkomsten vormen hiermee een meer glijdende schaal, zoals in Tabel 1 is weergegeven.¹⁴ Hierbij duidt eerstegraads op een 'zwaardere' vorm of meer zekerheid in het slachtofferschap vergeleken met de tweedegraads variant.

Tabel 1. Uitkomstmogelijkheden omtrent aard van het slachtofferschap in gradaties

Uitkomstmogelijkheden	Aard slachtofferschap
A) Er is iemand veroordeeld voor mensenhandel in de zaak waar de cliënt als slachtoffer bij betrokken is	Juridisch slachtoffer
In het geval er geen sprake is van een veroordeling (én er geen contra-indicatoren zijn), zijn er:	
B) 3 bestanddelen aanwezig (allen aangemerkt met 'ja')	Feitelijk slachtoffer (eerstegraads)
C) Bestanddeel 1 en 3 aanwezig (aangemerkt met 'ja') + minderjarigheid cliënt ten tijde van het feit	Feitelijk slachtoffer (tweedegraads)
D) 3 bestanddelen aanwezig (waarvan tenminste één aangemerkt met 'vermoedelijk')	Vermoedelijk slachtoffer (eerstegraads)
E) Bestanddeel 1 en 3 aanwezig (waarvan tenminste één aangemerkt met 'vermoedelijk') + minderjarigheid cliënt ten tijde van het feit	Vermoedelijk slachtoffer (eerstegraads)
F) 2 bestanddelen aanwezig ('ja' of 'vermoedelijk') + meerderjarigheid cliënt ten tijde van het feit	Vermoedelijk slachtoffer (tweedegraads)
G) 0 of 1 bestanddeel aanwezig ('ja' of 'vermoedelijk')	Geen/potentieel slachtoffer

¹⁴ Zie Bijlage B voor meer toelichting op de bestanddelen van het mensenhandel wetsartikel.

Zorginstelling

De cliënten in de steekproef zijn in 2020/2021 ingestroomd bij een van de vier deelnemende praktijkinstellingen. Deze instellingen zijn gecodeerd als Fier (0), Gezinshuizen (1), Sterk Huis (2) en Via Jeugd (3).

Leeftijd

De leeftijd van de cliënt ten tijde van opname in de zorginstelling is als ratio variabele meegenomen.

Etnische achtergrond

Bij de operationalisering van land van herkomst zijn de kaders van het CBS (2016) aangehouden. Dit is gecodeerd als Nederlands (0) indien beide ouders van de minderjarige in Nederland waren geboren, westerse (migratie)achtergrond (1) als minimaal één ouder van de minderjarige in één van de landen in Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika, Indonesië, Japan of Oceanië, was geboren. Wanneer tenminste één ouder van de minderjarige in één van de landen in Afrika, Latijns-Amerika of Azië (inclusief Turkije) was geboren, is hij/zij tot de groep niet-westerse (migratie)achtergrond (2) gerekend.

Aanmeldreden

De variabele 'aanmeldreden' ziet toe op de vraag of er (een onderdeel van) seksuele uitbuiting of mensenhandel is genoemd in de aanmeldreden van de cliënt bij de zorginstelling. Bij het beantwoorden van deze vraag werd alle voorradige informatie over de aanmelding van de cliënt gebruikt, zoals de problematiek bij aanmelding, specifieke redenen voor aanmelding bij de huidige (zorg)instantie, bovenliggend gedrag van de cliënt en de beschrijving van de situatie bij aanmelding vanuit bijvoorbeeld de (door)verwijzer. De codering is teruggebracht naar geen benoeming (0) en wel benoeming van een component van mensenhandel (1). Er was sprake van een component van mensenhandel wanneer de term uitbuiting, mensenhandel of loverboy is gebruikt. Ook wanneer een term, zoals opgenomen in het wetsartikel 273f Sr, is genoemd of sprake was van onvrijwillige seks met (onbekende) jongens/mannen.

Dader veroordeeld

De professional diende aan te geven of er geen dader was veroordeeld voor mensenhandel in de zaak in casu waar de cliënt bij betrokken was (0) of dat dit wel het geval was (1). Een derde optie was wanneer de invuller van het kader niet wist of er een dader veroordeeld was (2).

Bestanddelen en contra-indicator(en)

De drie bestanddelen (de handeling, dwangmiddel en oogmerk van uitbuiting), de specifieke componenten van de bestanddelen en mogelijke contra-indicator(en), zijn gecodeerd op afwezigheid (0), vermoedelijke aanwezigheid (1) en aanwezigheid (2). Er is sprake van afwezig-

heid wanneer het criterium niet van toepassing is op het slachtoffer of er geen of onvoldoende informatie is om het te kunnen vaststellen in combinatie met afwezigheid van vermoedens dat het criterium aanwezig is. Vermoedelijk aanwezig betekende dat er vermoedens zijn dat het criterium aanwezig is, maar de hulpverlener/invuller twijfelt of het vermoeden klopt. Een bestanddeel of contra-indicatori aanwezig wanneer op basis van de aanwezige informatie kan worden vastgesteld dat het criteria van toepassing is op de cliënt.

De 'overige' categorie van dwang (bestanddeel twee) omvat een situatie waarin de cliënt op een andere wijze (impliciet) bewogen wordt zich beschikbaar te stellen voor sekswerk, zonder dat er wordt gedreigd, geweld wordt gebruikt, het slachtoffer wordt misleid etc. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer hij/zij wilsonbekwaam is gemaakt middels drogeren of wordt opgesloten in een ruimte die hij/zij niet kan verlaten.

Feitelikheden

Er is ook gekeken naar de aanwezigheid van feiten waaruit blijkt dat de jongere slachtoffer is van een mensenhandelaar. Deze vraag is opgenomen in het formulier 'achtergrondkenmerken en slachtofferschap', die naast het wegingskader ook is ingevuld door de praktijkonderzoekers voor cliënten. De antwoordmogelijkheden zijn:

- i. Ze geeft aan dat zij slachtoffer is van een mensenhandelaar,
- ii. Ze geeft aan dat ze onvrijwillig (seksuele) handelingen heeft verricht in opdracht van de mensenhandelaar,
- iii. Ze wil aangifte doen of heeft aangifte gedaan,
- iv. Politie of een ander heeft haar aangetroffen in een situatie waaruit blijkt dat de jongere door een mensenhandelaar is gedwongen tot (seksuele) handelingen,
- v. Er is ander feitelijk bewijs zoals filmpjes, getuige verklaringen etc.

Indien een van deze opties werd aangekruist, is wel sprake van een feitelijkheid (1). Als geen van deze opties van toepassing was, is aangekruist dat er geen feiten bekend zijn (0).

Uitkomst RiS-L

Voor de uitkomst van de RiS-L is de overall risicoscore van het instrument aangehouden dat de jongere slachtoffer wordt van mensenhandel aangehouden. Hiervoor is gebruik gemaakt van een vijfpuntsschaal, waarbij 1 een 'laag' en 5 een 'hoog' risico aanduidt. In de RiS-L staat aangegeven dat "de overall conclusie is gebaseerd op een weging van de eerder gescoorde signalen, risicofactoren en beschermende factoren".¹⁵ De praktijkonderzoeker kan daarbij gebruik maken van wat hij/zij denkt dat er zou kunnen gebeuren, hoe groot de kans daarop is en hoe ernstig de

¹⁵ Zie Risicotaxatie-instrument Seksueel grensoverschrijdend gedrag (RiS) aangevuld met signalen en risico's meidenslachtoffers loverboys (RiS-L).

gevolgen voor de jeugdige in dat geval zijn. Er is geen algemene formules of norm voor de afweging, deze is gemaakt op grond van de kennis van de professional en in overleg met collega's.

2.4 Kanttekeningen bij het onderzoek

Voordat de resultaten zullen worden beschreven in hoofdstuk 3, is het van belang een aantal kanttekeningen te plaatsen bij het uitgevoerde onderzoek. Daarom zal in deze paragraaf de validiteit en betrouwbaarheid van het kader worden behandeld, evenals mogelijke beperkingen van het onderzoek. In §2.4.1 *Validiteit en betrouwbaarheid* wordt uiteengezet hoe getracht is de validiteit en betrouwbaarheid zo veel als mogelijk te waarborgen. In §2.4.2 *Beperkingen onderzoek* zullen enkele kanttekeningen bij het onderzoek worden geschetst.

2.4.1 Validiteit en betrouwbaarheid

De validiteit van onderzoek wordt bepaald door de mate van uitsluiting van alternatieve verklaringen voor de resultaten en conclusies die niet op toeval berusten. Het wegingskader is getest op uitvoerbaarheid, maar dient nog te worden gevalideerd middels de daarvoor bestemde analyse(s). Desalniettemin is getracht om de validiteit en betrouwbaarheid zo veel als mogelijk te waarborgen. De verschillende vormen van validiteit en betrouwbaarheid zullen nader worden toelicht.

De mate waarin de aspecten van het te meten begrip volledig worden gemeten met een instrument, bepaald de inhoudsvaliditeit. Om dit te waarborgen werden alle begrippen, zoals benoemd in het mensenhandel wetsartikel¹⁶, opgenomen in het kader. Daarnaast werd de gebruikte data niet beïnvloed door sociaal wenselijke antwoorden, omdat de kaders voor de cliënten werden ingevuld zonder hun aanwezigheid, hetgeen ten goede komt aan de interne validiteit.¹⁷ De validiteit werd enigszins beperkt doordat gebruik werd gemaakt van de in het cliëntendossier opgenomen indicaties van mensenhandel.¹⁸ De informatieregistratie in dossiers is niet altijd even compleet en omvangrijk doordat cliënten zich op verschillende punten in een traject kunnen bevinden. Dit kan ook samenhangen met de hoeveelheid informatie die zij op dat moment hebben verschaft. Anderzijds is een voordeel van dossieronderzoek dat het niet gebaseerd is op ervaringen met het slachtoffer, op grond waarvan professionals al een beeld van het slachtofferschap kunnen hebben gevormd.

De externe validiteit ziet toe op de mate waarin de bevindingen uit het onderzoek kunnen worden gegeneraliseerd en vertaald naar situaties buiten het onderzoek.¹⁹ Deze werd enigszins be-

¹⁶ Zie artikel 273f in het Wetboek van Strafrecht.

¹⁷ Bijleveld, 2009.

¹⁸ Scheepers et al., 2016.

¹⁹ Scheepers et al., 2016.

perkt doordat alleen cliënten werden geïncludeerd die toestemming gaven voor deelname. Er zijn twee vormen te onderscheiden te wetende de populatievaliditeit en ecologische validiteit. De populatievaliditeit, ofwel de mate waarin een steekproef een goede afspiegeling is van de gehele populatie,²⁰ werd in enige mate beperkt doordat alleen meiden zijn geïncludeerd in het onderzoek. Hoewel het overgrote deel van de slachtoffers van seksuele uitbuiting in Nederland vrouw is, zijn er ook mannelijke slachtoffers.²¹ Daarnaast gaat het om een selecte steekproef en heeft inclusie plaatsgevonden op basis van toestemming van de cliënt zelf. De ecologische validiteit ziet toe op de mogelijkheid tot generalisatie van de resultaten naar andere plaatsen, tijden of situaties²², hetgeen in het huidige onderzoek is getracht te borgen door cliënten uit vier verschillende praktijkinstellingen te includeren.

Betrouwbaarheid is de mate waarin 'toevallige fouten' kunnen worden uitgesloten.²³ In een betrouwbaar onderzoek zijn waarnemingen nauwkeurig en hangen niet af van toevallige of onbedoelde invloeden. De interne betrouwbaarheid heeft betrekking op de consistentie van metingen over tijd en verschillende onderzoekers heen. Dit is binnen het huidige onderzoek versterkt door zo precies en transparant mogelijk de genomen stappen van de ruwe data tot de uiteindelijke conclusie te omschrijven. Bovendien is gebruik gemaakt van een codeboek, hetgeen de reproduceerbaarheid van de resultaten vergroot.²⁴

2.4.2 Beperkingen onderzoek

Gedurende het onderzoek zijn twee ontwikkelslagen gemaakt binnen het wegingskader, eenmaal voor het uitzetten van het kader en eenmaal nadat alle data was ontvangen, hetgeen de belangrijkste kanttekening vormt. De variabelen in het hernieuwde wegingskader zijn daarmee veranderd ten opzichte van het kader zoals gebruikt voor het verzamelen van de data. Er zijn naderhand namelijk aanpassingen gemaakt op basis van de ontvangen feedback van invullers/zorgprofessionals. Daarmee is de uitvoerbaarheid en bruikbaarheid getest van de eerdere versie, maar dit is niet het geval voor de vernieuwde versie.

Een tweede kanttekening betreft het gebruik van data van de door praktijkonderzoekers (op basis van cliëntdossiers) ingevulde kaders. Er is 'niet aanwezig' ingevuld bij onderdelen waar geen sprake van was en wanneer te weinig informatie beschikbaar was om een zeker antwoord te verschaffen. Mogelijk is dit ook het geval geweest voor bestanddeel 3 ('oogmerk van uitbuiting'), omdat het concept – wegens het gebruik van juridisch jargon – niet altijd volledig werd begre-

pen. Als gevolg hiervan kan niet worden uitgesloten dat cliënten als feitelijk of vermoedelijk slachtoffer zijn aangemerkt, maar in de praktijk geen slachtoffer blijken te zijn (*false positive*). Een andere mogelijkheid is dat er wel sprake was van slachtofferschap, maar de jongere niet als zodanig is gesignaleerd op basis van haar dossier (*false negative*).

²⁰ Decorte en Zaitch, 2016.

²¹ Nationaal Rapporteur, 2020b; Simons, Van Bommel, Noteboom, Van Went, Castelijns en Van den Akker, 2021.

²² Scheepers et al., 2016.

²³ De Groot, 1961; Scheepers et al., 2016.

²⁴ Scheepers et al., 2016.

3. Resultaten

In het vorige hoofdstuk is de onderzoeksmethodiek beschreven via welke weg de data is verzameld. De informatie in de ingevulde kaders en de analyse ervan staat centraal in dit hoofdstuk. In §3.1 *Beschrijvende statistiek* wordt ingegaan op de algemene kenmerken van de geïncludeerde groep, waaronder de aard en omvang van het slachtofferschap. In de daaropvolgende paragraaf §3.2 *Analyse bestanddelen* wordt het voorkomen van de verschillende (componenten van) bestanddelen beschreven. Afsluitend wordt ingegaan op de overeenkomsten en verschillen tussen de RiS-L en het kader (§3.3 *Vergelijking met RiS-L*).

3.1 Beschrijvende statistiek

De informatie in deze paragraaf valt uiteen in twee delen: i) demografische kenmerken van de geïncludeerde doelgroep, en ii) beschrijvende statistiek omtrent mensenhandel. In het eerste deel wordt dieper ingegaan op kenmerken als leeftijd en zorginstelling. Het tweede deel ziet toe op variabelen gericht op (slachtofferschap van) mensenhandel, zoals de aanmeldreden en de aard van het slachtofferschap.

3.1.1 Demografische kenmerken geïncludeerde doelgroep

Er zijn ingevulde kaders aangeleverd vanuit vier zorginstellingen, te weten Fier (27,8%), gezinshuizen (5,6%), Sterk Huis (33,3%) en Via Jeugd (33,3%). In Tabel 2 is een overzicht van de kenmerken van de geïncludeerde groep weergegeven. Hieruit blijkt dat allen meisje zijn en een leeftijd tussen de 12 en 24 jaar hebben ($M = 17.50$, $SD = 3.58$). Dertien jongeren hebben de Nederlandse nationaliteit (72,2%) en vijf een niet-Nederlandse nationaliteit en/of buitenlandse ouders (27,8%). Voor 16 cliënten was aangegeven dat er geen dader veroordeeld was en in twee gevallen benoemden de praktijkonderzoekers dit niet te weten.

Tabel 2. Demografische kenmerken volledige steekproef

Variabelen (codering)	N	%
Leeftijd*	18	100
Etnische achtergrond	18	100
Nederlands (0)	13	72.2
Westers (1)	0	0
Niet-westers (2)	5	27.8
Zorginstelling	18	100
Fier (0)	5	27.8
Gezinshuis (1)	1	5.6
Sterk Huis (2)	6	33.3
Via Jeugd (3)	6	33.3

Noot. N = aantal respondenten, % = percentage van de totale geïncludeerde doelgroep.

* Gemiddelde = 17.50, standaarddeviatie = 3.58, minimum = 12 jaar, maximum = 24 jaar.

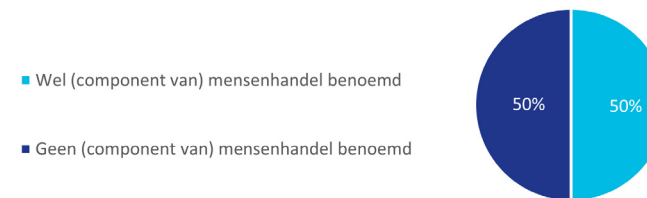
3.1.2 Beschrijvende statistiek mensenhandel

De beschrijvende statistieken die kunnen worden benoemd binnen dit onderzoek zien toe op i) de aan- of afwezigheid van een component van mensenhandel in de aanmeldreden, en ii) de aard van het slachtofferschap op basis van de ingevulde kaders. De variabelen zullen ook in deze volgorde worden behandeld. Afsluitend zal een vergelijking worden gemaakt per cliënt van de aanmeldreden en de daadwerkelijke uitkomst van het kader omtrent de aard van het slachtofferschap.

i) Aanmeldreden

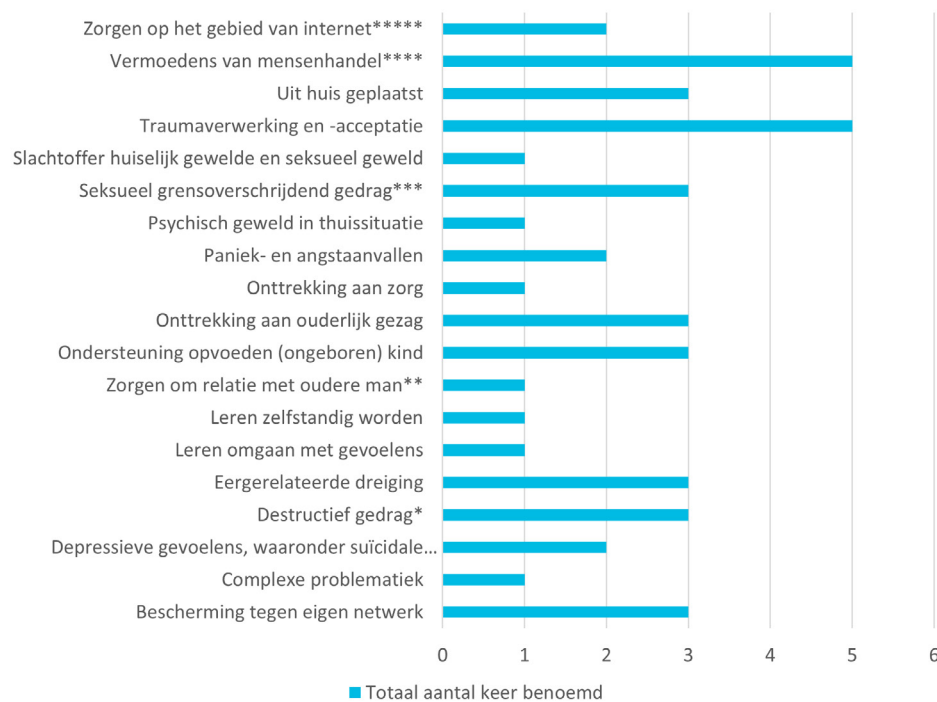
Voor de aanmeldreden kon de invuller van het kader gebruik maken van alle informatie over de aanmelding van de cliënt in diens dossier. Hierbij kan worden gedacht aan de problematiek bij aanmelding, specifieke redenen voor aanmelding bij de huidige (zorg)instantie, bovenliggend gedrag van de cliënt en de beschrijving van de situatie bij aanmelding vanuit bijvoorbeeld de (door)verwijzer. Op basis van die informatie bleek in negen gevallen (50%) geen expliciet component van seksuele uitbuiting te zijn benoemd in de aanmeldreden tegenover negen jongeren waar dit wel het geval was. Dit is schematisch weergegeven in Figuur 1.

Figuur 1. Mensenhandel benoemd in aanmeldreden

Om goed zicht te krijgen op basis van welke vermoedens cliënten zijn opgenomen in een zorgprogramma, is tevens gekeken naar de aanmeldreden aangevuld met informatie opgenomen in de RiS-L (zie Figuur 2). Uit de analyse van deze informatie blijkt dat de geïncludeerde cliënten zijn aangemeld voor een zorgtraject om uiteenlopende redenen. Slechts twee cliënten zijn aangemeld met één reden. Bij de ene cliënt ging het om onttrekking aan ouderlijk gezag, bij de ander om vermoedens van mensenhandel. De overige 16 cliënten kennen minimaal twee verschillende redenen voor aanmelding in een zorgtraject. De meest voorkomende redenen, beiden vijf keer benoemd, zijn vermoedens van mensenhandel en traumaverwerking. Andere vaker voorkomende redenen zijn bijvoorbeeld het vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag (N=3), vertonen van destructief gedrag (N=3), bescherming tegen het eigen netwerk (N=3) en onttrekking aan het ouderlijk gezag (N=3).

Figuur 2. Aanmeldreden voor cliënten in zorgtraject

Noot. Er was sprake van meerdere aanmeldredenen bij 16 cliënten, waardoor het totaal hoger uitkomt dan 18.

* Zoals weglopen en drugs- en/of drankgebruik.

** Het ging om een minderjarige die in relatie was met een man met een criminele achtergrond, met een minimaal leeftijdsverschil van 25 jaar.

*** Waaronder contact met (onbekende) jongens/mannen en (onvrijwillige) seks. Het benoemde onderliggende doel was hier vaak bescherming bieden tegen netwerk waar cliënt zich in bevindt, losweken van dit netwerk en onderzoeken waar seksueel wervend gedrag vandaan komt.

**** In de aanmeldreden ook wel verwoord als 'loverboy problematiek'.

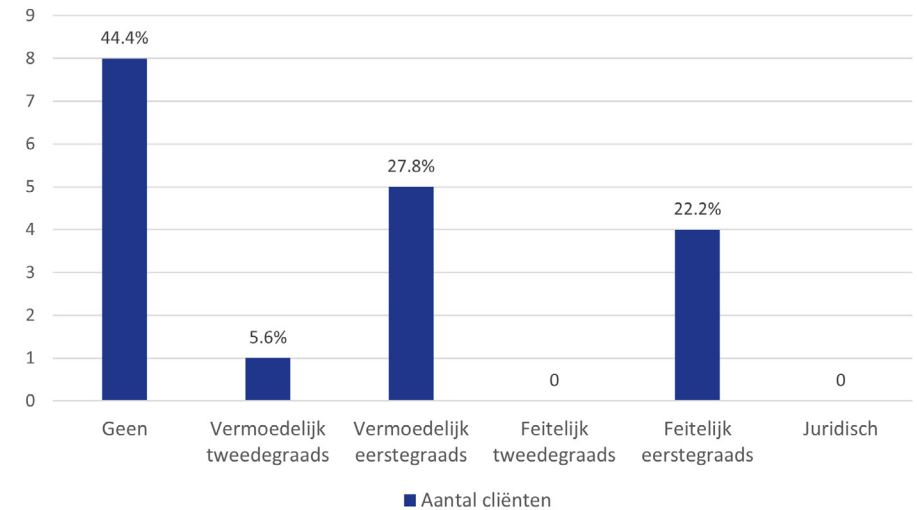
***** Hieronder viel onder meer sexting, grooming en sextortion.

ii) Uitkomst aard slachtofferschap

In paragraaf 2.3 is reeds benoemd dat voor de analyse verder onderscheid is aangebracht in de aard van het slachtofferschap door middel van gradaties. De aangehouden criteria per type slachtofferschap zijn te vinden in Tabel 1 in paragraaf 2.3 Dataset. In Figuur 3 zijn de uitkomsten op deze glijdende schaal weergegeven. Hierin is te zien dat de grootste groep bestaat uit cliënten die geen of potentieel slachtoffer zijn (44,4%), gevolgd door eerstegraads vermoedelijk (27,8%),

eerstegraads feitelijk (22,2%) en eenmaal een tweedegraads vermoedelijk slachtoffer (5,6%). Zowel feitelijk slachtofferschap tweedegraads als juridisch slachtofferschap komen geen enkele keer voor. Om meer zicht te krijgen op mogelijke aanknopingspunten voor het signaleren van slachtofferschap, operationalisering van slachtofferschap en het inrichten van de zorgprogramma's voor deze slachtoffers, zal per groep naar type slachtofferschap dieper worden ingegaan op de bijbehorende kenmerken.

Figuur 3. Uitkomst van de aard van slachtofferschap

Geen/potentiële slachtoffers

Bijna de helft van de cliënten is geen of potentieel slachtoffer op basis van een ingevuld wegingskader. Als wordt gekeken per zorginstelling, omvat deze groep drie cliënten van Sterk Huis (50%), drie cliënten van Via Jeugd (50%) en twee cliënten van Fier (40%). De jongste cliënt is 12 en de oudste cliënt 22 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 17,0 jaar. Bij drie cliënten is een (component van) mensenhandel benoemd in de aanmeldreden (37,5%).

Tweedegraads vermoedelijke slachtoffers

Er is slechts één cliënt die tot de categorie tweedegraads vermoedelijk slachtofferschap wordt gerekend naar aanleiding van het ingevulde wegingskader. Zij is op 13-jarige leeftijd opgenomen in het zorgtraject bij Fier.

Eerstegraads vermoedelijke slachtoffers

Vijf jongeren zijn aangemerkt als eerstegraads vermoedelijke slachtoffers. Hiervan waren er twee (40%) opgenomen in Sterk Huis, twee (40%) bij Via Jeugd en één cliënt (20%) bij een gezins-huis. De gemiddelde leeftijd was 17,4 met een minimum van 12 jaar en maximum van 21 jaar. Binnen deze groep is bij vier jongeren (80%) geen component van mensenhandel benoemd bij de aangemeldredenen.

Eerstegraads feitelijke slachtoffers

Bij de eerstegraads feitelijke slachtoffers zijn alle drie de bestanddelen van mensenhandel als aanwezig aangemerkt bij de invulling van het wegingskader. Dit was het geval voor vier cliënten, waarvan twee bij Fier (50%), één bij Sterk Huis (25%) en één bij Via Jeugd (25%). Er waren twee minderjarige (15 en 16 jaar) en twee meerderjarige slachtoffers (beiden 24 jaar). De gemiddelde leeftijd komt daarmee uit op 19,75 jaar. Bij drie jongeren is wel een (component van) mensenhandel benoemd middels betrokkenheid in een loverboycircuit, maar bij één cliënt was dit niet het geval.

Vergelijking aangemeldredenen met uitkomst kader

Om nader in te kunnen gaan op mogelijke discrepanties tussen het al dan niet aanwezig zijn van (een component van) mensenhandel in de aangemeldredenen en de daadwerkelijke uitkomst van het type slachtofferschap op basis van de ingevulde kaders, zijn in Tabel 3 per kader de uithkomsten cijfermatig naast elkaar weergegeven. Bij alle feitelijke slachtoffers is (een component van) mensenhandel in de aangemeldredenen benoemd. Verschillen zijn waarneembaar binnen de groep vermoedelijk en geen/potentieel slachtofferschap. Bij twee vermoedelijke slachtoffers is mensenhandel in de aangemeldredenen opgenomen, terwijl de totale groep slachtoffers bestaat uit zes cliënten. Ditzelfde geldt voor de drie potentiële slachtoffers, waar de totale groep bestaat uit acht jongeren.

Tabel 3. Vergelijking aangemeldredenen met uitkomst kader kwantitatief

Aard van slachtofferschap	Mensenhandel in aangemeldredenen N (%)	Uitkomst kader N (%)
Geen/potentieel slachtofferschap	3 (33,33)	8 (44,44)
Vermoedelijk slachtofferschap	2 (22,22)	6 (33,33)
Feitelijke slachtofferschap	4 (44,44)	4 (22,22)
Juridisch slachtofferschap	0	0
Totaal	9 (100)	18 (100)

Noot. N = aantal respondenten, % = percentage van steekproef.

Een diepere analyse is van belang om de daadwerkelijke verschillen vast te kunnen stellen. In dit kader zijn in Tabel 4 de verschillen kwalitatief weergegeven naar uitkomsten van het slachtofferschap. De gradaties staan tussen haakjes om een beeld te geven, maar voor de vergelijking wordt dit buiten beschouwing gelaten. Van de 18 cliënten komt bij elf jongeren (61,1%) de aangemeldredenen overeen met het type slachtofferschap op basis van het kader. Dat wil zeggen dat sprake is van vermoedelijk of feitelijk slachtofferschap wanneer mensenhandel in de aangemeldredenen is benoemd en geen/potentieel slachtofferschap wanneer mensenhandel niet in de aangemeldredenen is opgenomen. Bij de overgebleven zeven cliënten komt de aangemeldredenen niet overeen met de aard van het slachtofferschap.

Tabel 4. Vergelijking aangemeldredenen met uitkomst kader kwalitatief

Mensenhandel in aangemeldredenen	Uitkomst kader
Ja	Feitelijk (eerstegraads)
Ja	Vermoedelijk (tweedegraads)
Nee	Geen/potentieel
Ja	Feitelijk (eerstegraads)
Ja	Geen/potentieel
Nee	Vermoedelijk (eerstegraads)
Nee	Geen/potentieel
Nee	Geen/potentieel
Ja	Vermoedelijk (eerstegraads)
Ja	Feitelijk (eerstegraads)
Nee	Vermoedelijk (eerstegraads)
Nee	Geen/potentieel
Ja	Geen/potentieel
Nee	Vermoedelijk (eerstegraads)
Nee	Vermoedelijk (eerstegraads)
Ja	Feitelijk (eerstegraads)
Ja	Geen/potentieel

3.2 Analyse bestanddelen

In deze paragraaf wordt nader ingegaan op de afzonderlijke bestanddelen van mensenhandel, te weten de handeling (bestanddeel 1), het dwangmiddel (bestanddeel 2) en het oogmerk van uitbuiting (bestanddeel 3). Er zal onder meer worden gekeken naar de aan- of afwezigheid van componenten die tot het eerste en tweede bestanddeel behoren. Dit zal onder meer, net als in *paragraaf 3.1.2 Beschrijvende statistiek mensenhandel*, worden gedaan per groep naar aard van het slachtofferschap. In de paragrafen zullen ook twijfels worden benoemd die de praktijkonderzoekers hadden bij het invullen van de kaders. De analyses zijn van belang voor het vinden van aanknopingspunten voor het signaleren van slachtofferschap en het inrichten van de zorgprogramma's voor deze slachtoffers.

In Tabel 5 is de aan- en afwezigheid van de drie bestanddelen cijfermatig weergegeven. Als wordt gekeken naar de aan- en afwezigheid van de verschillende bestanddelen van mensenhandel binnen de geïncludeerde doelgroep, blijkt dat bij het overgrote deel van de cliënten (72,2%) een handeling en/of dwangmiddel, al dan niet vermoedelijk, is gebruikt. Dit geldt eveneens voor het gebruik van een dwangmiddel, wat al dan niet vermoedelijk het geval was bij 83,3% van de cliënten. Daarentegen is het derde bestanddeel, het oogmerk van uitbuiting, niet aanwezig bij de helft van de jongeren. Bij de andere helft is het aanwezig bij zes cliënten (33,3%) en vermoedelijk aanwezig bij drie cliënten (16,7%).

Tabel 5. Beschrijvende analyse naar bestanddelen

Aanwezigheid	Bestanddeel:			Totaal
	1: handeling N (%)	2: dwangmiddel N (%)	3: oogmerk van uitbuiting N (%)	
Niet aanwezig (0)	5 (27,78)	3 (16,67)	9 (50,00)	17 (31,48)
Vermoedelijk aanwezig (1)	2 (11,11)	4 (22,22)	3 (16,67)	9 (16,67)
Aanwezig (2)	11 (61,11)	11 (61,11)	6 (33,33)	28 (51,85)
Totaal	18 (100)	18 (100)	18 (100)	54 (100)

Noot. N = aantal respondenten, % = percentages over het totaal per kolom.

3.2.1 Bestanddeel 1: handeling

Het eerste bestanddeel ziet toe op de handeling, ofwel elke actie of daad van een dader die ertoe leidt dat een slachtoffer in een uitbuitingssituatie terecht komt. Dit bestanddeel kent drie componenten, namelijk i) werven, ii) vervoeren of overbrengen, en iii) huisvesten of opnemen. Allereerst zal een beschrijving worden gegeven van de overkoepelende cijfers op de af- of (vermoedelijke) aanwezigheid van de componenten van bestanddeel 1, zoals in Tabel 6 cijfermatig

is weergegeven. Daarna zal per aard van slachtofferschap het volledige bestanddeel worden geanalyseerd op basis van de in Tabel X in Bijlage D weergegeven cijfers van de handeling nader uiteengezet per type slachtofferschap.

Als de aan- en afwezigheid van de verschillende componenten met elkaar worden vergeleken, blijken de slachtoffers het meest te maken te hebben gekregen met werving, gevolgd door huisvesten en/of opnemen en het minste met vervoeren en/of overbrengen. Bij acht cliënten (44,4%) heeft de dader gebruik gemaakt van een vorm van werving. Bij één cliënt is vermoedelijk gebruik gemaakt van werving. Bij negen cliënten was er geen sprake van (50%). Dit staat tegenover 16 cliënten (88,9%) waar geen sprake was van vervoeren en/of overbrengen, één cliënt (5,6%) waarbij daar wel sprake van was en één cliënt (5,6%) waarbij dit vermoedelijk is gebruikt. Daarnaast ook twee cliënten (11,1%) waarbij vermoedelijk sprake was van huisvesting en/of opnemen en twee cliënten (11,1%) waar deze handeling aanwezig was.

Tabel 6. Beschrijvende analyse naar componenten van bestanddeel 1: handeling

Aanwezigheid	Component:		
	Werven N (%)	Vervoeren/ overbrengen N (%)	Huisvesten/ opnemen N (%)
Niet aanwezig (0)	9 (50,00)	16 (88,88)	11 (61,11)
Vermoedelijk aanwezig (1)	1 (5,56)	1 (5,56)	2 (11,11)
Aanwezig (2)	8 (44,44)	1 (5,56)	2 (11,11)
Totaal	18 (100)	18 (100)	18 (100)

Noot. N = aantal respondenten, % = percentage van totale steekproef.

Geen/potentiële slachtoffers

Acht cliënten zijn volgens de uitkomst van het ingevulde kader geen of potentieel slachtoffer. Binnen deze groep was bij zeven cliënten (87,5%) geen sprake van werving en bij één cliënt (%4,2) wel. Geen enkele cliënt is vervoerd of overgebracht. De meest voorkomende component binnen de groep was huisvesting en/of opname. Dit is bij twee cliënten gebeurd (25%), bij de één was sprake van verblijf in mannen hun woning of een hotel en bij de ander van onttrekking aan toezicht door derden. Bij één jongere (12,5%) is vermoedelijk sprake geweest van huisvesting en/of opname.

Tweedegraads vermoedelijk slachtoffer

Één cliënt is een tweedegraads vermoedelijk slachtoffer op basis van het ingevulde wegingskader. Bij haar is sprake geweest van werving.

Eerstegraads vermoedelijke slachtoffers

Binnen de groep eerstegraads vermoedelijke slachtoffers, bestaande uit vijf cliënten, is bij twee cliënten (40%) sprake van werving. Daarnaast is bij één jongere (20%) vermoedelijk sprake van werving, maar is onduidelijk of zijzelf werd geworven of dat zij zelf slachtoffers wierf. Afsluitend is bij twee cliënten (40%) sprake van huisvesten en/of opname.

Eerstegraads feitelijke slachtoffers

Bij alle vier de cliënten die als eerstegraads feitelijk slachtoffer zijn aangemerkt, is sprake van werving. Wat betreft het vervoeren en/of overbrengen, is de aanwezigheid ervan vastgesteld voor één cliënt (25%). Bij een andere cliënt (25%) is vermoedelijk sprake van overbrengen. Voor twee is dit component niet aanwezig (50%). Verder is bij één cliënt (25%) sprake van opnemen, doordat zij bij een vriendin verbleef tijdens de ronsel- en/of uitbuitingsperiode. Bij een andere cliënt (25%) is vermoedelijk sprake van opnemen. De andere twee cliënten (50%) hebben niet mee te maken gehad met huisvesting of opname.

3.2.2 Bestanddeel 2: dwangmiddel

Het tweede bestanddeel omvat het dwangmiddel, waarvan sprake is wanneer de dader een vorm van dwang gebruikt om het slachtoffer uit te buiten. Hiertoe behoren verschillende componenten die in het huidige onderzoek zijn ondergebracht onder vijf begrippen: i) gebruik van of dreiging met geweld, ii) afpersing of chantage, iii) misleiding, iv) misbruik maken van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht of de kwetsbare positie van de persoon, en v) een overige categorie. Tot de overige categorie behoren dwangmiddelen die niet onder de eerste vier worden gerekend, zoals het geven of ontvangen van betalingen of voordelen om de instemming van een persoon te verkrijgen die zeggenschap over die ander heeft. Allereerst zal een beschrijving worden gegeven van de overkoepelende cijfers op de af- of (vermoedelijke) aanwezigheid van de componenten, zoals in Tabel 7 cijfermatig is weergegeven. Daarna zal per aard van slachtofferschap het volledige bestanddeel worden geanalyseerd op basis van de in Tabel 15 in Bijlage D weergegeven cijfers van het dwangmiddel nader uiteengezet per type slachtofferschap.

Wanneer de aan- en afwezigheid van de verschillende componenten met elkaar wordt vergeleken, is bij slachtoffers het meest gebruik gemaakt (50%) van misbruik van 'uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht' of misbruik van de kwetsbare positie van het slachtoffer. Dit wordt gevolgd door dreiging of gebruik van fysiek of psychisch geweld (44,4%). Van afpersing of chantage (16,7%), misleiding (16,7%) en overige dwangmiddelen (5,56%) is minder vaak gebruik gemaakt door daders. Bij meerdere cliënten, variërend van 5,6% tot 22,2% van de totale groep, bestonden twijfels over de aanwezigheid van de componenten. Misleiding is het minst vaak gebruikt, aangezien dit als niet aanwezig werd beschouwd bij 77,8% van de cliënten. Ook zijn overige vormen van dwangmiddelen niet vaak waargenomen (72,2%).

Tabel 7. Cijfermatige weergave naar componenten van bestanddeel 2: dwangmiddel

Aanwezigheid	Component:				
	Geweld N (%)	Afpersing/ chantage N (%)	Misleiding N (%)	Misbruik situatie N (%)	Overig N (%)
Niet aanwezig (0)	7 (38,89)	12 (88,88)	14 (77,8)	6 (33,33)	13 (72,22)
Vermoedelijk aanwezig (1)	3 (16,67)	3 (16,67)	1 (5,56)	3 (16,67)	4 (22,22)
Aanwezig (2)	8 (44,44)	3 (16,67)	3 (16,67)	9 (50,00)	1 (5,56)
Totaal	18 (100)	18 (100)	18 (100)	18 (100)	18 (100)

Noot. N = aantal respondenten, % = percentage van totale steekproef.

Geen/potentiële slachtoffers

Binnen de groep geen of potentieel slachtoffer, bestaande uit acht cliënten, is bij twee cliënten (25%) geweld gebruikt of hiermee bedreigd. Het gaat hierbij om verkrachtingen. Bij twee andere jongeren is vermoedelijk seksueel geweld gebruikt. Wanneer wordt gekeken naar afpersing en chantage, blijkt het merendeel van de jongeren (75%) hier niet mee te maken hebben gehad. Ook misleiding als ingezet dwangmiddel komt bij het overgrote deel van de cliënten (87,5%) niet voor. Slechts één cliënt heeft hiermee te maken gekregen (12,5%) middels een andere (verkeerde) voorstelling van de werkelijkheid ten aanzien van de liefdesrelatie. Daarnaast is bij één cliënt (12,5%) misbruik gemaakt van haar kwetsbare positie ontstaan uit traumatische gebeurtenissen in de (vroege) jeugd. Twee andere cliënten (25%) hebben vermoedelijk te maken gekregen met misbruik van hun situatie. Tot de overige categorie van dwangmiddelen worden de vormen van dwang gerekend die niet onder de andere vier categorieën vallen, zoals het slachtoffer wilsonbekwaam maken door hem/haar te drogeren of hem/haar opsluiten in een ruimte die niet kan worden verlaten. Dit is vermoedelijk aanwezig bij één van de acht cliënten (12,5%).

Tweedegraads vermoedelijk slachtoffer

Bij het tweedegraads vermoedelijke slachtoffer is fysiek geweld gebruikt als dwangmiddel. Tevens is zij gechanteerd met haar naaktfoto's doordat werd bedreigd deze door te sturen wanneer zij weigerde seks te hebben met anderen. Ook is misbruik gemaakt van de kwetsbare positie van de jongere. Van misleiding en overige vormen van dwang is bij haar geen sprake geweest.

Eerstegraads vermoedelijke slachtoffers

Van de vijf slachtoffers binnen deze groep hebben twee jongeren (40%) te maken gekregen met fysiek geweld of is hiermee bedreigd. Het gaat om mishandeling, ontvoering en bedreiging met de dood. Vermoedelijk heeft een derde cliënt (20%) seksueel geweld meegemaakt. Één van de vijf cliënten (20%) heeft vermoedelijk te maken gekregen met chantage. Van misleiding is

(vermoedelijk) gebruik gemaakt bij twee cliënten (40%). In beide gevallen ging het om een verkeerde voorstelling van de werkelijkheid ten aanzien van de liefdesrelatie. Ook is bij één client vermoedelijk gebruik gemaakt van misleiding. Een vorm van overige dwang is bij één van de vijf (20%) gebruikt doordat zij is opgesloten in een ruimte die zij niet (veilig) kon verlaten. Bij het merendeel (80%) van de cliënten binnen dit type slachtofferschap is echter gebruik gemaakt van de kwetsbare omstandigheden of sociale positie waarin het slachtoffer zich bevond. Bij deze vier jongeren was sprake van een of meer van de volgende kwetsbaarheden: trauma, een problematische thuissituatie, een laag zelfbeeld, beïnvloedbaarheid, schulden en/of een licht verstandelijke beperking (lvb).

Eerstegraads feitelijke slachtoffers

De groep die als eerstegraads feitelijk slachtoffer is aangemerkt, bestaat uit vier cliënten. Bij drie van deze cliënten is geweld als dwangmiddel gebruikt (75%). Het gaat om meerdere vormen van geweld, waaronder uitgescholden worden, mishandeling, bedreiging met (vuur)wapens, vastgebonden worden, verkrachting (met voorwerpen), dreiging met het toedienen van drugs (waaronder heroïne), verstikking en onder dwang een tattoo moeten laten zetten. Verder komt afpersing en chantage voor bij twee cliënten (50%). Bij een andere jongere is vermoedelijk sprake geweest van afpersing. Misleiding is bij het merendeel van de eerstegraads feitelijke slachtoffers niet gebruikt (75%). Een veelgebruikt dwangmiddel is misbruik maken van de kwetsbare omstandigheden waarin de cliënt zich bevond of misbruik maken van de sociale positie en/of relaties met haar. Dit dwangmiddel is gebruikt bij drie van de vier cliënten (75%). Bij de vierde cliënt is dit dwangmiddel vermoedelijk gebruikt. Afsluitend is bij drie van de vier cliënten (75%) vermoedelijk gebruik gemaakt van een dwangmiddel behorend tot de overige categorie.

3.2.3 Bestanddeel 3: oogmerk van uitbuiting

Het derde bestanddeel ziet toe op het oogmerk van uitbuiting, waarvan sprake is wanneer de dader de bedoeling heeft om de cliënt seksueel te laten verrichten, waarbij hij/zij een handeling in combinatie met een dwangmiddel (of minderjarigheid) toepast. De dader heeft er zelf profijt van door een vorm van beloning te ontvangen of (economisch) voordeel te behalen. Als wordt gekeken naar de overkoepelende cijfers zoals weergegeven in Tabel 16 in Bijlage D, blijkt dat er bij negen cliënten (50%) geen, bij drie cliënten (16,7%) vermoedelijk en bij zes cliënten (33,3%) wel sprake was van oogmerk van uitbuiting. De cliënten waarbij er geen sprake van is, behoren tot de groepen geen/potentieel en vermoedelijk (tweedegraads) slachtoffer. Hierbij moet nogmaals vermeld worden dat meerdere invullers van de kaders hebben aangegeven onvoldoende begrip te hebben van dit bestanddeel. Dit kan invloed hebben gehad op de inschatting en daardoor enigszins afwijken van de werkelijkheid.

In de komende paragrafen wordt een beschrijving gegeven van mate waarin af- of (vermoedelijke) aanwezigheid van het oogmerk van uitbuiting voorkwam, uiteengezet per type slachtofferschap.

Geen/potentiele slachtoffers

Bij alle acht cliënten die als geen of potentieel slachtoffer zijn aangemerkt, is geen sprake van oogmerk van uitbuiting. Bij drie cliënten is benoemd dat onvoldoende informatie in het dossier beschikbaar was.

Tweedegraads vermoedelijke slachtoffers

Bij het tweedegraads vermoedelijk slachtoffer is geen sprake van oogmerk van uitbuiting.

Eerstegraads vermoedelijke slachtoffers

Van de vijf jongeren die eerstegraads vermoedelijk slachtoffer zijn volgens het wegingskader, is bij twee (40%) sprake en bij drie (60%) vermoedelijk sprake van oogmerk van uitbuiting. Bij een van de vermoedelijke slachtoffers is onvoldoende informatie in het dossier opgenomen, maar wegens mogelijke uitbuiting in een veilig onderkomen zijn geplaatst.

Eerstegraads feitelijke slachtoffers

Onder alle vier eerstegraads feitelijke slachtoffers is sprake van oogmerk van uitbuiting door de dader, doordat zij gedwongen werden om als prostituee te werken en het verdiende geld moesten afstaan.

3.2.4 Contra-indicatoren

Overstijgend over de verschillende vormen van slachtofferschap, zijn verschillende contra-indicatoren benoemd. Zo is aangegeven dat in dossiers niet wordt gesproken over betalingen, geen derde persoon (uitbuiters) wordt benoemd en de cliënt zelf contact zoekt met andere mannen voor seks. In meerdere dossiers is aangegeven dat niet duidelijk is of toepassing van een bepaald dwangmiddel gericht was op uitbuiting. Afsluitend is bij een cliënt benoemd dat sprake is van criminele uitbuiting in plaats van seksuele uitbuiting. Zij moest gedwongen drugs dealen en andere jongeren ronselen.

3.3 Vergelijking met RiS-L

In deze paragraaf wordt ingegaan op de waargenomen overeenkomsten en verschillen tussen de RiS-L en het kader. Een eerste, overkoepelende vergelijking hiervan zal uiteen worden gezet in §3.3.1 *Vergelijken van doel RiS-L versus wegingskader*. In de daarop volgende §3.3.2 *Vergelijking van de uitkomsten van de wegingskaders met uitkomsten RiS-L* worden de uitkomsten van het kader vergeleken met de uitkomsten op de RiS-L, die beiden voor de cliënten zijn ingevuld. Middels deze vergelijking wordt getracht meer helderheid te verschaffen over de verhoudingen tussen het kader en het instrument. Gezien de bestaande verschillen tussen het kader en de RiS-L, waaronder uiteenlopende doeleinden, worden de vergelijkingen met grote voorzichtigheid gemaakt. Het kan mogelijk een vertekend beeld geven en dient te worden beschouwd als een eerste assumptie en aanleiding voor nader onderzoek.

3.3.1 Vergelijken van doel RiS-L versus wegingskader

De RiS is een risicotaxatie-instrument voor seksueel grensoverschrijdend gedrag, en is aangevuld met een deel over signalen en risico's meisjes-slachtoffers loverboys (RiS-L). De RiS-L is een hulpmiddel gericht op het inschatten van het toekomstig risico op slachtofferschap van mensenhandel voor een vrouwelijke cliënt. In de handleiding van de RiS-L (2017) wordt nadrukkelijk benoemd dat het instrument niet is bedoeld om informatie te verzamelen of als leidraad te dienen bij een gesprek met een cliënt.²⁵ Dit in tegenstelling tot het kader dat is bedoeld als leidraad om (feitelijke) informatie te verzamelen over en zicht te krijgen op de situatie van de cliënt, ongeacht diens geslacht. Er wordt hierbij gekeken naar een situatie die al heeft plaatsgevonden.

De RiS-L wordt binnen de (jeugd)zorg gebruikt. Echter, het is onduidelijk op basis van welk fundament de criteria zijn opgebouwd en heeft geen toetsing van betrouwbaarheid dan wel validatie plaatsgevonden.²⁶ De lijst gaat bovendien uit van signalen, die in mindere mate aansluiten bij de criteria benoemd in het mensenhandel-wetsartikel. Dit in tegenstelling tot het wegingskader, waar de criteria uitsluitend gebaseerd zijn op wetgeving en jurisprudentie.

Dit neemt niet weg dat de instrumenten elkaar (in de toekomst) kunnen versterken en elkaar kunnen aanvullen. Het RiS-L kan wellicht een rol spelen in de eerste screening, waar een eerste inschatting gemaakt kan worden. Als er vervolgens meer informatie voorhanden is, kan het wegingskader ingevuld worden om een beter beeld te vormen. Op deze manier kunnen de instrumenten elkaar versterken. Het verdient nader onderzoek om de samenhang tussen, en de operationalisering van de instrumenten te versterken.

3.3.2 Vergelijking van de uitkomsten van de wegingskaders met uitkomsten RiS-L

Om enig zicht te kunnen bieden op hoe het kader en het risicotaxatie instrument elkaar kunnen versterken, zal in deze paragraaf een vergelijking worden gemaakt tussen de uitkomst van het type slachtofferschap van het wegingskader en de risico inschatting van de RiS-L. Hierin worden tevens de feitelijkheden meegenomen, zoals deze zijn gescoord voor elke cliënt in het formulier 'achtergrondkenmerken en slachtofferschap'. Voor de uitkomst van de risico inschatting is gekeken naar de overall conclusie omtrent het risico dat de jongere slachtoffer wordt van mensenhandel.²⁷

²⁵ Eigenraam et al., 2017, p. 4.

²⁶ De validiteit en betrouwbaarheid van de meest recente versie van de RiS-L (2017) is niet onderzocht. Dit is wel gedaan voor de RiS (2014), toen nog zonder 'loverboy' uitbreiding, door Bartelink, Eijgenraam, Kooijman, Daru, & Van Gastel (2014).

²⁷ Hierbij geldt dat 1 staat voor een laag risico en 5 voor een hoog risico.

Tabel 8. Uitkomsten van de aard van het slachtofferschap van de RiS-L en het wegingskader

Cliënt	Uitkomst wegingskader	Risicoscore RiS-L*	Feitelijkheden RiS-L**
1	Feitelijk (eerstegraads)	2	Ja (2)
2	Vermoedelijk (tweedegraads)	2	Nee
3	Geen/potentieel	1	Nee
4	Feitelijk (eerstegraads)	3	Ja (3)
5	Geen/potentieel	4	Nee
6	Vermoedelijk (eerstegraads)	3	Nee
7	Geen/potentieel	2	Nee
8	Geen/potentieel	4	Ja (1)
9	Vermoedelijk (eerstegraads)	3	Ja (1)
10	Feitelijk (eerstegraads)	4	Ja (1)
11	Vermoedelijk (eerstegraads)	4	Ja (1)
12	Geen/potentieel	-	Ja (1)
13	Geen/potentieel	-	Ja (1)
14	Geen/potentieel	5	Nee
15	Vermoedelijk (eerstegraads)	4	Nee
16	Vermoedelijk (eerstegraads)	4	Nee
17	Feitelijk (eerstegraads)	5	Ja (3)
18	Geen/potentieel	4	Nee

Noot. *Score is een vijfpuntsschaal waarbij 1 staat voor een laag risico en 5 voor een hoog risico. **Het gaat hierbij om de aanwezigheid van feiten waaruit blijkt dat het meisje slachtoffer is van een mensenhandelaar, zoals 'Ze erkent dat zij slachtoffer is van een loverboy', 'Ze geeft aan dat ze onvrijwillig (seksuele) handelingen heeft verricht in opdracht van de mensenhandelaar' en 'Er is ander feitelijk bewijs zoals filmpjes, getuige verklaringen etc.'. Het aantal feitelijkheden dat aanwezig was is aangegeven tussen de haakjes.

In Tabel 8 is de uitkomst van feitelijkheden en de RiS-L weergegeven in de rechter twee kolommen. Hierbij is te zien dat er voor twee cliënten geen overall risicoscore is gegeven. Slechts één cliënt kende een laag risico op toekomstig slachtofferschap van mensenhandel. Bij meer dan de helft van de jongeren (56,3%) is een risicoscore toegekend van vier of vijf, wat een hoger risico op slachtofferschap van mensenhandel impliceert. Daarnaast is ook gekeken naar de aanwezig-

heid van feitelijkheden waaruit blijkt dat de jongere slachtoffer is van een mensenhandelaar. Bij 31,3% van de cliënten is een risicoscore van vier of hoger toegekend, maar zijn geen feitelijkheden geconstateerd. Daarmee lijkt bij ongeveer een derde van de cliënten een hoge risicoscore te zijn toegekend, los van de afwezigheid van feitelijkheden waaruit blijkt dat de jongere slachtoffer is van een mensenhandelaar. In het formulier 'achtergrondkenmerken en slachtofferschap' wordt ruimte geboden voor toelichting van de toegekende risicoscore doordat wordt gevraagd naar 1) een beschrijving van de aard van het risico het moment van invullen, ofwel wat er kan gebeuren, en 2) welke veranderingen in de nabije toekomst een risico kunnen opleveren en wat dan de aard van het risico is.

In de linker kolom van Tabel 8 zijn de uitkomsten van het wegingskader weergegeven. Van de 16 cliënten voor wie een overall risicoscore is toegekend voor toekomstig slachtofferschap van mensenhandel, bestaat bij elf cliënten (68,8%) een discrepantie in de uitkomst van het kader in vergelijking met de uitkomst op de RiS-L. Dit betekent dat een hogere graad van zekerheid rondom het slachtofferschap, niet hoeft te betekenen dat een cliënt ook een hogere risicoscore op de RiS-L heeft. Dit geldt niet geheel voor het aantal vastgestelde feitelijkheden. Bij alle vier de cliënten behorend tot de groep feitelijke slachtoffers op basis van het wegingskader, zijn feitelijkheden vastgesteld. Het ging hierbij om 1, 2 of 3 feitelijkheden. Bij vijf van de acht (62,5%) cliënten die geen of potentieel slachtoffer zijn op basis van de uitkomst van het kader, zijn geen feitelijkheden vastgesteld.

Samengenomen wijkt de risicoscore van het RiS-L in meerdere gevallen af van de uitkomsten die volgen uit het wegingskader. De discrepantie zal nader worden toegelicht aan de hand van twee casussen, waarbij wordt getracht deze verschillen op casusniveau verder in te kleden en context te bieden. Dit betreft een eerste voorzichtige assumptie, waar verder onderzoek naar verricht zal moeten worden om het met meer zekerheid te kunnen vaststellen.

Bij de cliënt in casus 1 worden meerdere risicofactoren en kwetsbaarheden geconstateerd voor slachtofferschap van mensenhandel. Dit is echter niet gebaseerd op vermoedens/feitelijkheden in relatie tot huidig slachtofferschap. Naar verwachting is de risico-inschatting meer gebaseerd op gedragingen en kwetsbaarheden van jongeren waar uitbuiters (eventueel) op in kunnen spelen, waardoor deze jongeren verhoogd kwetsbaar zijn. Bij deze casus is derhalve geen verband tussen het risico op toekomstig slachtofferschap en huidig slachtofferschap. In de situatie van de cliënt in casus 2 is sprake van slachtofferschap van mensenhandel, wat zowel in het kader is vastgesteld als in de RiS-L. Ook deze jongere is kwetsbaar, al dan niet vanwege andere problematiek. Op basis van het voorgevallen slachtofferschap in combinatie met de huidige zorg en aanpak van bestaande problematieken, wordt het risico gemiddeld ingeschat. Dat terwijl uit onderzoek blijkt dat slachtofferschap de kans op herhaald slachtofferschap vergroot, waar in de risico-inschatting minder waarde aan lijkt te worden gehecht.

Casus 1

Bij deze cliënt zijn zorgen over de cognitieve, sociaal-emotionele, seksuele en identiteitsontwikkeling. Er is geconstateerd dat zij beschermd moet worden tegen haar gedrag en traumabehandeling nodig is. Opvallende gedragingen die zij vertoont zijn onder meer alcohol- en/of drugsgebruik, onttrekking aan toezicht van volwassenen en seksueel grensoverschrijdend gedrag. De jongere is niet aangeduid als slachtoffer van mensenhandel, maar wordt wel als zeer kwetsbaar omschreven. Gezien haar geschiedenis, problematiek en gedragingen wordt zij omschreven als een zeer kwetsbaar meisje.

Zij wordt omschreven als potentieel slachtoffer van mensenhandel als haar situatie onveranderd blijft, ofwel wanneer jeugdhulp komt te vervallen, therapie niet aanslaat, haar netwerk niet verbeterd/verstevigd en er geen zicht is op een passende vervolgplek. Het risico op toekomstig slachtofferschap van mensenhandel wordt dan ook hoog ingeschat (5). Deze inschatting is echter niet gebaseerd op feiten waaruit blijkt dat de jongere slachtoffer is van een mensenhandelaar, aangezien die niet zijn geconstateerd. Aan de hand van het ingevulde wegingskader blijkt van een handeling, dwangmiddel en oogmerk van uitbuiting ook geen sprake te zijn en wordt ze gescoord als geen/potentieel slachtoffer.

Casus 2

Een minderjarige cliënt die opgroeit in een tweoudergezin en bekend is met complex trauma, een bedreigde persoonlijkheidsontwikkeling, depressieve klachten en suïcidale gedachten. Er zijn zorgen over haar drugsgebruik en (online) seksuele gedragingen, eveneens het risico om opnieuw slachtoffer te worden van seksueel misbruik. Er zijn toenemende zorgen om haar veiligheid, onder meer vanwege duidelijke signalen aanwezig die wijzen op mensenhandel. Zo zijn drie feiten vastgesteld waaruit blijkt dat de jongere slachtoffer is van een mensenhandelaar, namelijk het onvrijwillig moeten verrichten van (seksuele) handelingen, aangifte willen doen van mensenhandel en aangetroffen worden door de politie in een pand waar criminele activiteiten plaatsvonden.

Haar overall risico op toekomstig slachtofferschap van mensenhandel wordt gemiddeld ingeschat (3). Dit is gebaseerd op haar huidige motivatie voor behandeling, afgekickt zijn van drugs en de bereidheid tot het doen van aangifte, maar het risico op depressieve klachten en een opspelende drugsverslaving ligt op de loer. Dit geldt ook voor de verleiding om weer naaktfoto's te verkopen of contact op te nemen met haar oude vriendengroep die nog steeds drugs gebruikt. Op basis van het kader is zij eerstegraads feitelijk slachtoffer, omdat sprake is van werving, (dreiging met) geweld, misbruik van de kwetsbare positie van het slachtoffer en oogmerk van uitbuiting.

4. Discussie

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste bevindingen van het onderzoek samengevat en worden de resultaten nader geïnterpreteerd (§4.1). Er wordt afgesloten met adviezen om de toepassing van het wegingskader in de praktijk tot een succesvol einde te brengen (§4.2).

4.1 Conclusie

In dit onderzoek is een wegingskader ontwikkeld om scherper zicht te krijgen op de aard van slachtofferschap van mensenhandel binnen de zorg. De ontwikkeling van het wegingskader omvat een operationalisering van seksuele uitbuiting op basis van het juridische kader. Het wegingskader sluit beter aan bij het veiligheidsdomein en kan bijdragen aan de eenduidigheid van registratie van slachtofferschap. Middels een verkennend dossieronderzoek, uitgevoerd onder vrouwelijke cliënten binnen vier zorginstellingen, is voor 18 jongeren eenmalig het wegingskader ingevuld. Op basis van de verzamelde data zijn antwoorden geformuleerd op de drie onderzoeksvragen:

- i. Wat kan op basis van het wegingskader gezegd worden over de aard van het slachtofferschap van de geïncludeerde slachtoffers?
- ii. Zijn er op basis van deze verkennende studie eerste ontwikkelingen te signaleren op het gebied van slachtofferschap van seksuele uitbuiting?
- iii. Hoe verhouden zich in deze eerste verkenning de uitkomsten van het wegingskader zich tot de uitkomsten van de RIS-L?

Voordat wordt ingegaan op de uitkomsten wordt een aantal kanttekeningen van het onderzoek benoemd dat van invloed kan zijn op de resultaten. De belangrijkste beperking is dat in dit onderzoek is uitgegaan van de door praktijkonderzoekers – op basis van cliëntdossiers – ingevulde kaders. Door de praktijkonderzoekers werd ‘niet aanwezig’ ingevuld bij onderdelen waar geen sprake van was en wanneer te weinig informatie beschikbaar was om een zeker antwoord te verschaffen. Mogelijk is dit ook het geval geweest voor bestanddeel 3 (‘oogmerk van uitbuiting’), omdat het concept – wegens het gebruik van juridisch jargon – niet altijd voldoende duidelijk was voor de invullers. Als gevolg hiervan is de kans vergroot dat cliënten niet als slachtoffer zijn aangemerkt, maar in de praktijk wel feitelijk of vermoedelijk slachtoffer blijken te zijn (*false negative*). Een andere mogelijkheid is dat er geen sprake was van slachtofferschap, maar de jongere wel als zodanig is gesignaleerd op basis van de beschikbare informatie (*false positive*). Afsluitend leidt de beperkte omvang van de geïncludeerde doelgroep ertoe dat slechts voorzichtige uitspraken kunnen worden geformuleerd.

4.1.1 Aard en omvang van slachtofferschap van seksuele uitbuiting

De aard van het slachtofferschap dat bij het merendeel van de cliënten is gescoord op basis van het wegingskader, is vermoedelijk (33,4%) en feitelijk slachtofferschap (22,2%). Juridisch slachtofferschap is in zijn geheel niet geconstateerd. Van de totale geïncludeerde groep jongeren is daarmee 44,4% van de cliënten als geen of potentieel slachtoffer gescoord. Overstijgend heeft 88,9% van de cliënten minimaal twee verschillende aanmeldredenen voor een zorgtraject, waarvan vermoedens van mensenhandel en trauma(verwerking) het meest voorkomen. Desondanks werd een component van seksuele uitbuiting bij minder dan de helft van de cliënten in de aanmeldredenen benoemd. Wanneer de aanmeldredenen wordt vergeleken met het type slachtofferschap op basis van het kader, blijkt dit in 61,1% van de gevallen overeen te komen. Dat wil zeggen dat mensenhandel is benoemd in de aanmeldredenen bij jongeren die vermoedelijk of feitelijk slachtoffer zijn en mensenhandel niet is opgenomen in de aanmeldredenen bij geen/potentiële slachtoffers.

Wanneer overkoepelend wordt gekeken naar de toepassing van handelingen en dwangmiddelen, is de handeling die het meest voorkwam werving, gevolgd door huisvesten/opnemen en vervoeren/ overbrengen. Van de dwangmiddelen is het meest gebruik gemaakt van misbruik van ‘uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht’ of ‘de kwetsbare positie van het slachtoffer’. Dit wordt gevolgd door dreiging of gebruik van fysiek of psychisch geweld, afpersing of chantage en misleiding. Een overige vorm van een dwangmiddel werd nagenoeg niet toegepast.

Alvorens de kenmerken per type slachtofferschap worden uitgelicht, worden de twijfels benoemd van praktijkonderzoekers bij het invullen van het kader. Het ging om de volgende aangedragen punten, waarin een zwarte bullet-point aangeeft dat het zowel als twijfelpunt als contra-indicator in een of meerdere ingevulde kaders is benoemd.

- Een combinatie van dader- en slachtofferschap;
- Onduidelijkheid over de afweging van verschillende aspecten van de situatie, waaronder de betrokkenheid van derden, (on)vrijwilligheid, structureel of eenmalig seksueel, aan- of afwezigheid van betaling, of gebrek aan informatie over of gebruik van een bestanddeel door vriendje gericht was op uitbuiting;
- Onvoldoende informatie in het dossier omtrent (seksuele) uitbuiting om een besluit te nemen over de aan- of afwezigheid van een bestanddeel;
- Twijfel over wanneer activiteiten kunnen worden beschouwd als misbruik maken van een kwetsbare jongere;
- Twijfel of van wilsonbekwaamheid wordt gesproken als het gaat om het gebruik van soft-drugs (wiet/blowen).

Geen of potentieel slachtofferschap

Er zijn acht jongeren als potentieel slachtoffer aangemerkt, waarvan bij minder dan de helft een component van mensenhandel in de aanmeldreden is benoemd. In de aanmeldreden van deze potentiële slachtoffers wordt onder meer trauma, destructief gedrag, ondersteuning bij het opvoeden van een kind, eengerelateerd geweld en (seksueel) grensoverschrijdend gedrag benoemd. Wanneer wordt gekeken naar de handeling, is huisvesting en/of opname bij twee cliënten geconstateerd en daarmee het meest voorkomend binnen deze groep. Eenmaal is werving vastgesteld en vervoeren of overbrengen geen enkele keer. Het gebruik van dwangmiddelen kwam daarentegen vaker voor onder potentiële slachtoffers. Zo werd in 25% van de gevallen verkrachting als geweld gebruikt, gevolgd door afpersing en chantage (25%), misleiding (12,5%) middels een andere (verkeerde) voorstelling van de werkelijkheid ten aanzien van de liefdesrelatie, en misbruik wordt gemaakt van de kwetsbare positie van het slachtoffer (12,5%). Bij geen enkele cliënt is sprake geweest van oogmerk van uitbuiting. Dit komt overeen met de uitkomst van het type slachtofferschap en de potentie om slachtoffer te worden.

Vermoedelijk slachtofferschap

Zes cliënten zijn vermoedelijk slachtoffer. Bij 33,3% van de jongeren in deze groep is een component van mensenhandel benoemd in de aanmeldreden. Op basis van de ingevulde wegingskader blijkt de gebruikte handeling bij 50% van de cliënten 'werving' te zijn en bij 40% 'huisvesten en/of opnemen' middels het opvangen of vasthouden en onttrekken aan (ouderlijk) toezicht. Ook zijn er dwangmiddelen gebruikt bij de jongeren, waarvan misbruik van de kwetsbare omstandigheden waarin het slachtoffer zich bevindt het meest voorkomend is (83,3%). Bij de helft van de vermoedelijke slachtoffers is echter ook geweld gebruikt, bij 40% misleiding middels een verkeerde voorstelling van de werkelijkheid ten aanzien van de liefdesrelatie door een dader, eenmaal werd chantage toegepast en eenmaal was sprake van een overige vorm van dwang doordat het slachtoffer is opgesloten in een ruimte die zij niet kon verlaten. Afsluitend was bij één van de jongeren sprake van oogmerk van uitbuiting en bij drie jongeren was hier vermoedelijk sprake van. De twijfels van de praktijkonderzoekers en het gebrek aan voldoende informatie in het dossier kan hiertoe hebben bijgedragen.

Feitelijk slachtofferschap

Bij de vier feitelijke slachtoffers is een (component van) mensenhandel benoemd in de aanmeldreden. Op basis van de ingevulde wegingskader blijkt werving te zijn toegepast als handeling bij de vier jongeren. Daarnaast is eenmaal gebruik gemaakt van vervoeren/overbrengen (25%) en eenmaal huisvesten/opnemen, doordat zij bij een vriendin verbleef tijdens de ronsel- en/of uitbuitingsperiode. Ook is binnen deze groep meer gebruik gemaakt van dwangmiddelen, al dan niet in zwaardere vorm in vergelijking met andere vormen van slachtofferschap. Er is het meest gebruik gemaakt van geweld en de kwetsbare omstandigheden waarin de cliënt zich bevond of misbruik maken van de sociale positie en/of relaties met haar (75%). Het gaat hierbij om heftigere

vormen van geweld, waarbij wapens, zware mishandeling en harddrugs betrokken zijn. Ook afpersing en chantage is voorgekomen (50%), waarbij het gaat om criminele activiteiten, het doorsturen van naakt filmpjes- of foto's en fictieve schulden moeten terugbetalen. Misleiding is niet veel vaak gebruikt (25%). Oogmerk van uitbuiting is vastgesteld bij alle cliënten. De mate waarin de verschillende bestanddelen aanwezig zijn onder deze groep jongeren, komt overeen met de aard van hun slachtofferschap.

4.1.2 Ontwikkelingen

Zicht krijgen op ontwikkelingen ten aanzien van (de instroom van) slachtoffers van mensenhandel in (specialistische) zorginstellingen is relevant voor het vinden van aanknopingspunten voor het signaleren van slachtofferschap, operationalisering van slachtofferschap en het inrichten van de zorgprogramma's voor deze slachtoffers. Om iets te kunnen zeggen over ontwikkelingen in de aard van slachtofferschap, dient onderzoek te worden verricht met een voldoende grote steekproef over een langere periode. De vergelijking van de resultaten door de jaren heen bieden zicht op de ontwikkelingen.

4.1.3 Verhouding tussen het wegingskader en RiS-L

De RiS-L en het wegingskader verschillen van elkaar op verscheidene punten. De vergelijking van het kader met het instrument kan als een eerste assumptie over de verhoudingen worden beschouwd, ondanks de uiteenlopende doeleinden.

De RiS is een risicotaxatie-instrument voor seksueel grensoverschrijdend gedrag, en is aangevuld met een deel over signalen en risico's meidenslachtoffers loverboys (RiS-L). De RiS-L is een hulpmiddel gericht op het inschatten van het toekomstig risico op slachtofferschap van mensenhandel voor een vrouwelijke cliënt. In tegenstelling tot de RiS-L, is het kader wel bedoeld als leidraad om (feitelijke) informatie te verzamelen over en zicht te krijgen op de situatie van de cliënt, ongeacht diens geslacht. Een ander verschil is de onduidelijkheid over het fundament waarop de criteria bij de RiS-L zijn gebaseerd. Dit ligt anders voor de criteria in het wegingskader die uitsluitend gebaseerd zijn op het mensenhandel-wetsartikel en bijbehorende jurisprudentie. Betrouwbaarheids- en validatieonderzoek naar zowel de RiS-L als het wegingskader ontbreekt. Tot slot zouden de twee instrumenten elkaar (in de toekomst) kunnen versterken. Zo kan de RiS-L wellicht een rol spelen in de eerste screening, waar een eerste inschatting gemaakt kan worden. Als er vervolgens meer informatie voorhanden is, kan het wegingskader ingevuld worden om een beter beeld te vormen. Op deze manier kunnen de instrumenten elkaar versterken. Het verdient nader onderzoek om de samenhang tussen en de operationalisering van de instrumenten te versterken.

Als gekeken wordt naar een eerste vergelijking tussen het RiS-L en het wegingskader dan blijkt het volgende. Uit de dataset blijkt dat aan één cliënt een laag risico wordt toegekend op toekomstig slachtofferschap van mensenhandel in lijn met de RiS-L. Bij meer dan helft van de jongeren is een

risicoscore toegekend van vier of vijf, wat een hoger risico op slachtofferschap van mensenhandel impliceert. Bij 31,3% van deze cliënten is een hoge risicoscore toegekend, ondanks de afwezigheid van feitelijkheden waaruit blijkt dat de jongere slachtoffer is van een mensenhandelaar. Als de uitkomst van het RiS-L wordt vergeleken met de uitkomsten van het wegingskader, dan bestaat bij 68,8% van de cliënten een discrepantie. Dit betekent dat een hogere graad van zekerheid rondom het slachtofferschap niet hoeft te betekenen dat een cliënt ook een hogere risicoscore op de RiS-L heeft. Dit gaat in mindere mate op voor het aantal vastgestelde feitelijkheden. Over het algemeen betekent een grotere mate van zekerheid rondom het type slachtofferschap middels het wegingskader, ook een of meerdere vastgestelde feitelijkheden in het RiS-L. Bij 62,5% van de cliënten die geen of potentieel slachtoffer zijn op basis van de uitkomst van het kader, zijn ook geen feitelijkheden vastgesteld conform het RiS-L. Hoewel ook hier de verschillen nog aanmerkelijk zijn, liggen de uitkomsten dicht bij elkaar.

4.2 Vervolgstappen

Het wegingskader had tot doel om op basis van een scorelijst seksuele uitbuiting en de aard van het slachtofferschap onderbouwd in te schatten. Het kader is daarmee onder meer een hulpmiddel voor een (zorg)professional om beter zicht te krijgen op en begrip te krijgen van de situatie van een cliënt. Door de criteria van het mensenhandel wetsartikel op te nemen in het wegingskader, met bijbehorende voorbeelden uit de jurisprudentie, wordt getracht de gehanteerde criteria en definities in de zorg- en veiligheidspraktijk beter bij elkaar te laten aansluiten. Hoewel dit een goede eerste stap is in de richting, zijn vervolgstappen nodig om de toepassing van het wegingskader tot een succesvol einde te brengen opdat het op grote schaal ingezet kan worden in de praktijk.

Vervolgstep 1: Verdere toetsing bruikbaarheid van het kader in de praktijk

Dit onderzoek is een eerste aanzet geweest tot de ontwikkeling van een in de (zorg)praktijk bruikbaar wegingskader voor slachtofferschap van seksuele uitbuiting. Het kader lijkt voldoende begrijpelijk te zijn voor toepassing in de praktijk op basis van dit verkennende onderzoek, desalniettemin kunnen verschillende stappen worden gezet om de bruikbaarheid te vergroten.

Om te beginnen dient nader te worden bepaald hoe het wegingskader zich verhoudt tot het RiS-L. Het huidige onderzoek heeft hiertoe een eerste voorzet gedaan. Vervolgonderzoek zal moeten uitwijzen wanneer en voor welke doelstelling het wegingskader of de RiS-L dienen te worden gebruikt, evenals de mogelijkheden om de RiS-L en het wegingskader aan elkaar te koppelen.

Tevens is van belang om veranderingen in informatie over slachtofferschap van seksuele uitbuiting bij cliënten te signaleren. Dit bleek niet mogelijk in het huidige onderzoek, doordat het wegingskader eenmaal is afgenomen per cliënt. Derhalve kon geen inzicht worden verkregen op ontwikkelingen in de informatiepositie over de tijd bij een cliënt. Toekomstig onderzoek kan hier een stap in zetten.

Verder is een heldere omschrijving en operationalisering van contra-indicatoren van belang. Vanuit een focusgroep met juridische experts werd benoemd dat contra-indicatoren belangrijk zijn om op te nemen in het kader, gezien het een gegronde reden biedt om niet van seksuele uitbuiting te kunnen spreken. Daar staat tegenover dat bij praktijkonderzoekers het concept 'risico-indicatoren' vragen en onduidelijkheden oproep en het niet werd begrepen. Nader onderzoek dient uit te wijzen of en hoe contra-indicatoren onderdeel moeten vormen van het wegingskader en hoe dit begrijpelijk kan worden gemaakt voor (zorg)professionals.

Tot slot is voor de toepasbaarheid in de (zorg)praktijk – op aanraden van de invullers van het kader in het huidige onderzoek – een vertaalslag gemaakt van het juridisch jargon naar meer dagelijks taalgebruik. Als gevolg hiervan is het kader zoals gebruikt voor dataverzameling hernieuwd na de dataverzamelingsperiode. De bruikbaarheid van de eerdere versie van het kader is getoetst, hetgeen voor het vernieuwde kader nog niet het geval is. De uitvoerbaarheid en betrouwbaarheid van het vernieuwde kader kan worden getoetst door de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid²⁸ te onderzoeken. Dit biedt inzicht in de toepassing van het kader, eventuele onduidelijkheden en criteria die ruimte bieden voor interpretatie. Dit is voor de RiS (versie 2014) bijvoorbeeld gedaan door vignetten voor te leggen aan professionals en te kijken in hoeverre eenzelfde beoordeling werd toegekend.²⁹ Met het uitvoeren van een dergelijk onderzoek wordt de basis gelegd voor vervolgstap 2.

Vervolgstep 2: Voer vervolgonderzoek uit naar effectiviteit van het wegingskader

Het meten van de effectiviteit van het wegingskader is een volgende belangrijke stap. Middels een effectmeting kan de validiteit van het wegingskader worden vastgesteld, ofwel meet het kader wat het beoogd te meten. Dit zal onder meer uitwijzen of sprake is van vals-negatieven of vals-positieven, hetgeen in het huidige onderzoek onvoldoende kon worden vastgesteld. Een representatieve en voldoende grote steekproef van de doelgroep is hierbij van groot belang.

Als het wegingskader voldoende effectief blijft, staat de vraag overeind wanneer en op welke tijden het wegingskader ingezet dient te worden. Het doel hiervan zou kunnen zijn om het wegingskader zo ver mogelijk naar voren in het proces af te kunnen nemen, zodat de informatie gebruikt kan worden ten behoeve van zorg en veiligheid, zonder dat het aan zeggingskracht inboet. Een ander doel kan zijn om te bepalen of het wegingskader ook eenmalig ingevuld kan worden en dezelfde zeggingskracht heeft. Op deze wijze legt het zo min mogelijk beslag op de tijd van de (zorg)professionals en dit vergroot de kans van gebruik. Nader onderzoek zal dat moeten uitwijzen.

28 Interbeoordelaarsbetrouwbaarheid ziet toe op de mate van overeenstemming tussen twee of meer professionals, onafhankelijk van elkaar, in de beoordeling van vragen/items van een instrument (Scheepers, Tobi, & Boeije, 2016).

29 Bartelink, Eijgenraam, Kooijman, Daru, & Van Gastel, 2014.

Referentielijst

Bartelink, C., Eijgenraam, K., Kooijman, K., Daru, S., Van Gastel, W. (2014). Ontwikkeling en betrouwbaarheid van een risicotaxatie instrument Seksueel Grensoverschrijdend Gedrag. *Nederlands Jeugdinstituut*. Geraadpleegd via <https://www.nji.nl/sites/default/files/2021-06/Ontwikkeling-en-betrouwbaarheid-van-een-ricicotaxatie-instrument-Seksueel-Grensoverschrijdend-Gedrag.pdf>

Bijleveld, C.C.J.H. (2009). *Methoden en technieken van onderzoek in de criminologie* (4e druk). Boom Juridische uitgevers.

Decorte, T., & Zaitch, D. (2016). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (3e druk). Acco C.V.

Defence for Children - ECPAT Nederland. (2018). *Kennis over internetveiligheid in jeugdinstantellingen Wat moeten begeleiders weten om jongeren goed te begeleiden ter voorkoming van (online) loverboyproblematiek?* Geraadpleegd van <https://www.defenceforchildren.nl/media/3114/rapport-online-veiligheid-instellingen.pdf>

Eijgenraam, K., Bartelink, C., Daru, S., Kooijman, K., Van Gastel, W., Visser, A., & Van Bokhoven, I. (2017, juli). *Toelichting en handreiking bij het Risicotaxatie instrument Seksueel grensoverschrijdend gedrag (RiS): Aangevuld met signalen en risico's meisjesslachtoffers loverboys (RiS-L)*. Nederlands Jeugdinstituut en Movisie.

Gradussen, M.J.A., Verwaaijen, A.A.G., Venmans, J.A.M.A., & Cima, M.J. (2017). *Mensenhandel, uitbuiting en loverboyproblematiek in Nederland. CONRISQ groep*. Geraadpleegd van <https://www.Conrisqgroep.nl>

Khadraoui, L., Rijken, C., & De Jong, H. (2020). *Signalering en registratie: Slachtoffers mensenhandel in de jeugdhulpverlening*. Amersfoort: CoMensha. Geraadpleegd op 24 mei 2022, van <https://view.publitas.com/comensha/signalering-en-registraties-slachtoffers-mensenhandel-in-de-jeugdhulpverlening-conclusies-en-aanbevelingen/page/1>

Koraal. (2020, 1 januari). 11VB Potentiële LVB-slachtoffers loverboys/mensenhandel in beeld: Met 11 aandachtsgebieden en signaleringsindicatoren om te bepalen of een LVB-meisje risico loopt om seksueel uitgebuit te worden. *ZonMw*. Geraadpleegd van <https://www.zonmw.nl/>

Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen. (2020). *Vertrouwen in Veerkracht: Een casuïstiekonderzoek naar (de aanpak van) seksueel geweld tegen jonge vrouwen in Amsterdam*. Nationaal Rapporteur.

Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2020). *Slachtoffermonitor mensenhandel 2015-2019*. Nationaal Rapporteur.

Nederlands Jeugdinstituut. (2014). *Hun verleden is niet hun toekomst: Actieplan Aanpak meidenslachtoffers van loverboys/mensenhandel in de zorg voor jeugd* (Commissie Azough). NJi. Geraadpleegd van <https://www.nji.nl>

Nederlands Jeugdinstituut. (2017). *Veiligheid en risico's inschatten: Wat helpt? De zin en onzin van risicotaxatie-instrumenten*. NJi. Geraadpleegd van <https://www.nji.nl>

Scheepers, P. L. H., Tobi, H., & Boeije, H. R. (2016). *Onderzoeksmethoden* (9e druk). Boom Uitgevers Amsterdam.

Simons, E.I., Van Bommel, S., Noteboom, F., Van Went, D., Castelijns, H. & Van den Akker, G. (2021). *Discretie te allen tijde: Een onderzoek naar jongensslachtoffers binnen de prostitutie in Nederland. Centrum tegen Kinderhandel en Mensenhandel (CKM), Expertisecentrum Mensenhandel & (jeugd) Prostitutie van Lumens*. Geraadpleegd van <https://www.hetckm.nl/mediadepot/1984873703fc/CK-M2021DiscretieteallentijdeJongensslachtoffersindeprostitutieinNederland.pdf>

Van Dijke, A., Lamers, F., Talhout, M., Terpstra, L., Werson, S., & de Wind, A. (2012). *Wie zijn de meiden van Asja? De gang naar de jeugdprostitutie*. SWP.

Van Deth, A., Repetur, L., & Storms, O. (2013). *Registratie van slachtoffers van loverboys in de jeugdsector*. Movisie. Geraadpleegd van <https://www.movisie.nl>

Verwijs, R., Mein, A., Goderie, M., Harreveld, C., & Jansma, A. (2011). *Loverboys en hun slachtoffers. Inzicht in aard en omvang problematiek en in het aanbod aan hulpverlening en opvang*. Verwey-Jonker Instituut. Geraadpleegd van https://www.verwey-jonker.nl/doc/vitaliteit/Loverboys_en_hun_slachtoffers_7210_web.pdf

Jurisprudentie

Hoge Raad der Nederlanden

- HR 29 november 1994, ECLI:NL:HR:1994:ZD1101, NJ 1995/201
- HR 18 februari 1997, ECLI:NL:HR:1997:ZD0645, NJ 1997/485
- HR 30 september 1997, ECLI:NL:HR:1997:ZD0809, NJ 1998/116
- HR 23 maart 1999, ECLI:NL:PHR:1999:ZD1375, NJ 1999/419
- HR 2 oktober 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB2806
- HR 5 februari 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD5235, NJ 2002/546
- HR 27 oktober 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI7099, NJ 2010/598
- HR 17 januari 2012, ECLI:NL:HR:2012:BU4004
- HR 6 december 2016, ECLI:NL:HR:2016:2771, NJ 2017/5
- HR 3 oktober 2017, ECLI:NL:HR:2017:34

Gerechtshoven

- Hof Leeuwarden 9 april 2002, ECLI:NL:GHLEE:2002:AE1230
- Hof Arnhem 28 november 2008, ECLI:NL:GHARN:2008:BG6613
- Hof Den Haag 1 juni 2010, ECLI:NL:GHSGR:2010:BN3645
- Hof Arnhem-Leeuwarden, 19 oktober 2010, ECLI:NL:GHARN:2010:BO2994
- Hof Amsterdam 30 september 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BT6850
- Hof Arnhem-Leeuwarden 22 november 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:8810
- Hof Arnhem-Leeuwarden 4 december 2014, ECLI:NL:GHARL:2014:9417
- Hof Arnhem-Leeuwarden 23 december 2014, ECLI:NL:GHARL:2014:10095
- Hof Arnhem-Leeuwarden 22 mei 2015, ECLI:NL:GHARL:2015:3608
- Hof Amsterdam 31 maart 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:1268
- Hof Den Haag 24 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1524
- Hof Amsterdam 17 maart 2020, ECLI:NL:GHAMS:2010:BL7890

Rechtbanken

- Rb. Roermond 19 augustus 2003, NJ 2003/397
- Rb. Den Haag 18 maart 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BL8022
- Rb. Den Haag 27 juli 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BR3337
- Rb. Zwolle-Lelystad 27 maart 2012, ECLI:NL:RBZLY:2012:BX2627
- Rb. Amsterdam 17 juli 2014, ECLI:NL:RBAMS:2014:4783
- Rb. Overijssel 25 november 2014, ECLI:NL:RBOVE:2014:6586
- Rb. Midden-Nederland 24 april 2015, ECLI:NL:RBMNE:2015:2848
- Rb. Overijssel 25 juni 2015, ECLI:NL:RBOVE:2015:3125
- Rb. Zeeland-West-Brabant 23 juli 2015, ECLI:NL:RBZWB:2015:4870
- Rb. Den Haag 13 april 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:3902
- Rb. Den Haag 17 augustus 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:10054
- Rb. Amsterdam 19 juni 2017, ECLI:NL:RBAMS:2017:4595
- Rb. Limburg 15 december 2017, ECLI:NL:RBLIM:2017:12329
- Rb. Noord-Holland 15 december 2017, ECLI:NL:RBNHO:2017:11368
- Rb. Rotterdam 25 januari 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:563
- Rb. Overijssel 22 februari 2018, ECLI:NL:RBOVE:2018:553
- Rb. Amsterdam 22 maart 2018, ECLI:NL:RBAMS:2018:1631
- Rb. Gelderland 27 maart 2018, ECLI:NL:RBGEL:2018:1355
- Rb. Den Haag 11 februari 2019, ECLI:NL:RBDHA:2019:1119
- Rb. Amsterdam 12 mei 2022, ECLI:NL:RBAMS:2022:2547

Bijlage A. Wetsartikel mensenhandel

Lid 1 artikel 273f Wetboek van Strafrecht

Als schuldig aan mensenhandel wordt met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie gestraft:

- 1°. degene die een ander door dwang, geweld of een andere feitelijkheid of door dreiging met geweld of een andere feitelijkheid, door afpersing, fraude, misleiding dan wel door misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht, door misbruik van een kwetsbare positie of door het geven of ontvangen van betalingen of voordelen om de instemming van een persoon te verkrijgen die zeggenschap over die ander heeft, werft, vervoert, overbrengt, huisvest of opneemt, met inbegrip van de wisseling of overdracht van de controle over die ander, met het oogmerk van uitbuiting van die ander of de verwijdering van diens organen;
- 2°. degene die een ander werft, vervoert, overbrengt, huisvest of opneemt, met inbegrip van de wisseling of overdracht van de controle over die ander, met het oogmerk van uitbuiting van die ander of de verwijdering van diens organen, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;
- 3°. degene die een ander aanwerft, medeneemt of ontvoert met het oogmerk die ander in een ander land ertoe te brengen zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling;
- 4°. degene die een ander met een van de onder 1° genoemde middelen dwingt of beweegt zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van arbeid of diensten of zijn organen beschikbaar te stellen dan wel onder de onder 1° genoemde omstandigheden enige handeling onderneemt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat die ander zich daardoor beschikbaar stelt tot het verrichten van arbeid of diensten of zijn organen beschikbaar stelt;
- 5°. degene die een ander ertoe brengt zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling of zijn organen tegen betaling beschikbaar te stellen dan wel ten aanzien van een ander enige handeling onderneemt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat die ander zich daardoor beschikbaar stelt tot het verrichten van die handelingen of zijn organen tegen betaling beschikbaar stelt, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;
- 6°. degene die opzettelijk voordeel trekt uit de uitbuiting van een ander;
- 7°. degene die opzettelijk voordeel trekt uit de verwijdering van organen van een ander, terwijl hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat diens organen onder de onder 1° bedoelde omstandigheden zijn verwijderd;
- 8°. degene die opzettelijk voordeel trekt uit seksuele handelingen van een ander met of voor een derde tegen betaling of de verwijdering van diens organen tegen betaling, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;
- 9°. degene die een ander met een van de onder 1° genoemde middelen dwingt dan wel beweegt hem te bevoordelen uit de opbrengst van diens seksuele handelingen met of voor een derde of van de verwijdering van diens organen.

Bijlage B. Toelichting bestanddelen mensenhandel

- **Dwangmiddel:** wanneer de dader een vorm van dwang gebruikt om het slachtoffer uit te buiten. Denk hierbij aan (dreiging met) geweld, chantage, afpersing, misleiding of misbruik maken van de kwetsbare positie van de persoon. Gebruik van een dwangmiddel hoeft niet te worden bij gewezen bij minderjarigen, omdat hier altijd sprake is van een kwetsbare positie.
- **Handeling:** elke actie of daad van een dader die ertoe leidt dat een slachtoffer in een uitbuitingssituatie terecht komt. Denk hierbij aan het ronselen, het brengen van een slachtoffer naar een seksplek of het regelen van een slaapplek tijdens de uitbuitingsperiode.
- **Oogmerk van uitbuiting:** Wanneer de dader de bedoeling heeft om de cliënt sekswerk te laten verrichten, waarbij hij/zij een handeling in combinatie met een dwangmiddel (of minderjarigheid) toepast. De dader heeft er zelf profijt van door een vorm van beloning (geld/status/seksueel plezier) te ontvangen of (economisch) voordeel te behalen. Het slachtoffer hoeft niet daadwerkelijk te zijn uitgebuit, de intentie van de dader om dit te doen is voldoende.

Voor voorbeelden van de verschillende begrippen behorend tot een bestanddeel kunnen bijlage 1, 2 en 3 opgenomen in het wegingskader worden geraadpleegd.

Bestanddeel 1: Handeling
<p>a. Is er sprake van 'werven'?</p> <p><i>Werving: elke actie die ertoe leidt dat een slachtoffer in een uitbuitingssituatie terecht komt. Het gaat hierbij zowel om het zoeken en rekruteren van een slachtoffer (het ronselen) als het regelen van klanten voor het slachtoffer. Bijvoorbeeld:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Er is een advertentie gemaakt en (online) gezet of er wordt op een andere manier in contact gezocht met (potentiële) klanten. - Het slachtoffer wordt voorgesteld om seks te hebben met anderen tegen betaling. - Het slachtoffer is/wordt gehanteerd of gedwongen (bijvoorbeeld met naaktfoto's) om seks met anderen te hebben.
<p>b. Is er sprake van 'vervoeren'?</p> <p><i>Vervoeren of overbrengen: het slachtoffer wordt van A naar B gebracht voor de ronsel- of uitbuitingssituatie. Bijvoorbeeld:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Het slachtoffer wordt vervoerd van en naar klanten. - Het slachtoffer wordt vervoerd naar een (tijdelijke) verblijfplaats of plaats waar het slachtoffer klanten kan ontvangen (zoals een hotel).
<p>c. Is er sprake van 'huisvesten'?</p> <p><i>Huisvesten of opnemen: het slachtoffer wordt een plaats/huis gegeven om te wonen, of er wordt een verblijfplaats geregeld voor het slachtoffer om te verblijven tijdens de ronsel- en/of uitbuitingsperiode. Bijvoorbeeld:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Het slachtoffer wordt onttrokken aan (ouderlijk) toezicht. - Het slachtoffer wordt opgevangen als zij wegloopt uit een (jeugd)zorginstelling. - Het slachtoffer wordt vastgehouden in een woning.

Bestanddeel 2: Dwangmiddel

d. Is er sprake van (dreiging met) geweld?

Bijvoorbeeld:

- Het slachtoffer is verkracht of aangerand.
- Het slachtoffer is beledigd, vernederd of gekleineerd.
- Het slachtoffer is mishandeld of er is gedreigd geweld toe te passen bij (bekenden van) het slachtoffer.

e. Is er sprake van afpersing of chantage?

- *Afpersing: de dader brengt het slachtoffer (fictief) in de schulden, die deze moet terugbetalen.*
- *Chantage: de dader dreigt (naakt)foto's/(seksueel getinte) filmpjes of belastende informatie van het slachtoffer openbaar te maken dan wel te verspreiden, of doet dit daadwerkelijk.*

f. Is er sprake van misleiding?

Misleiding: de dader geeft een andere (verkeerde) voorstelling van de werkelijkheid, bijvoorbeeld ten aanzien van:

- *de liefdesrelatie ('we gaan samen oud worden').*
- *de aard van de werkzaamheden ('je hoeft het maar één keer te doen' of 'het is niet erg, iedereen doet het').*
- *de werkomstandigheden ('je kan in een nagelsalon werken').*
- *de bestemming van de opbrengsten ('dan kun je een eigen zaak openen' of 'dan kunnen we een eigen huis kopen').*

g. Is er sprake van misbruik van 'uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht' of misbruik van de kwetsbare positie van het slachtoffer?

Misbruik uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht: de dader maakt misbruik van de kwetsbare omstandigheden waarin het slachtoffer zich bevindt, of van de sociale positie en/of relaties met het slachtoffer. Bijvoorbeeld:

- *Het slachtoffer heeft (fikse) schulden of geen inkomen en de dader speelt daar op in.*
- *Het slachtoffer is afhankelijk van de dader, bijvoorbeeld omdat deze het slachtoffer verzorgt of onderhoudt of het slachtoffer bij de dader intrekt (en geen andere plaats heeft om te wonen).*
- *Het slachtoffer is verslaafd en de dader verstrekt (geregeld) drugs aan het slachtoffer.*
- *De eigen wil van het slachtoffer is verminderd, bijvoorbeeld als gevolg van een zeer jonge leeftijd, problemen thuis, een psychische stoornis of een LVB.*

h. Is er sprake van overige dwang?

Het slachtoffer wordt op een andere wijze (onuitgesproken) omgehaald zich beschikbaar te stellen voor sekswerk, zonder

(be)dreiging, gebruik van geweld, misleiding van het slachtoffer, etc. Bijvoorbeeld:

- *Het slachtoffer wordt wilsonbekwaam gemaakt door haar te drogeren.*
- *Het slachtoffer wordt opgesloten in een ruimte die zij niet kan verlaten.*

Bestanddeel 3: Oogmerk van uitbuiting

i. Is er sprake van een oogmerk van uitbuiting?

Oogmerk van uitbuiting: de dader heeft de bedoeling om de cliënt sekswerk te laten verrichten middels een handeling in combinatie met een dwangmiddel (of minderjarigheid). De dader heeft er zelf profijt van door een vorm van beloning (geld/status/seksueel plezier) te ontvangen of (economisch) voordeel te behalen.

Let op: het slachtoffer hoeft niet daadwerkelijk te zijn uitgebuit. De intentie van de dader om dit te doen is voldoende.

Kan uit de beschikbare informatie worden herleid:

- *of de dader met zijn handeling(en) als doel had het slachtoffer aan te bieden aan klanten?*
- *of de dader wist dat de uitbuiting redelijkerwijs zou gaan gebeuren?*
- *of de dader het doel heeft gehad om er zelf profijt van te hebben? Dit kan bijvoorbeeld status, geld of seksueel plezier zijn.*

Voorbeeld: een cliënt moet seks hebben met anderen en moet (een onevenredig deel van) het verdiende geld afstaan aan de uitbuiters.

Bijlage C. Analyse demografische kenmerken

Tabel 9. Beschrijvende analyse naar instelling

Instelling	Fier	Gezinshuis	Sterk Huis	Via Jeugd	Totaal
Aard	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Geen (0)	2 (25,00)	0	3 (37,50)	3 (37,50)	8 (100)
Vermoedelijk 2 ^e graads (1)	1 (100)	0	0	0	1 (100)
Vermoedelijk 1 ^e graads (2)	0	1 (20,00)	2 (40,00)	2 (40,00)	5 (100)
Feitelijk 2 ^e graads (3)	0	0	0	0	0
Feitelijk 1 ^e graads (4)	2 (50,00)	0	1 (25,00)	1 (25,00)	4 (100)
Juridisch (5)	0	0	0	0	0
Totaal	5 (27,78)	1 (5,56)	6 (33,33)	6 (33,33)	18 (100)

Noot. N = aantal respondenten, % = percentage van totale steekproef.

Tabel 10. Beschrijvende analyse naar leeftijd

Leeftijd	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	Totaal
Aard	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Geen (0)	1 (12,50)	0	0	0	2 (25,00)	2 (25,00)	2 (25,00)	0	0	0	1 (12,50)	0	0	8 (100)
Vermoedelijk 2 ^e graads (1)	0	1 (100)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1 (100)
Vermoedelijk 1 ^e graads (2)	1 (20,00)	0	0	0	0	2 (40,00)	0	0	1 (20,00)	1 (20,00)	0	0	0	5 (100)
Feitelijk 2 ^e graads (3)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Feitelijk 1 ^e graads (4)	0	0	0	1 (25,00)	1 (25,00)	0	0	0	0	0	0	0	2 (50,00)	4 (100)
Juridisch (5)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	2 (11,11)	1 (5,56)	0	1 (5,56)	3 (16,67)	4 (22,22)	2 (11,11)	0	1 (5,56)	1 (5,56)	1 (5,56)	0	2 (11,11)	18 (100)

Noot. N = aantal respondenten, % = percentage van totale steekproef.

Tabel 11. Beschrijvende analyse naar etnische achtergrond

Aard	Nationaliteit	Nederlands	Westers	Niet-westers	Totaal
		N (%)	N (%)	N (%)	
Geen (0)		6 (75,00)	0	2 (25,00)	8 (100)
Vermoedelijk 2 ^e graads (1)		1 (100)	0	0	1 (100)
Vermoedelijk 1 ^e graads (2)		3 (60,00)	0	2 (40,00)	5 (100)
Feitelijk 2 ^e graads (3)		0	0	0	0
Feitelijk 1 ^e graads (4)		3 (75,00)	0	1 (25,00)	4 (100)
Juridisch (5)		0	0	0	0
Totaal		13 (72,22)	0	5 (27,78)	18 (100)

Noot. N = aantal respondenten, % = percentage van totale steekproef.

Tabel 12. Beschrijvende analyse naar aanmeldreden

Aard	Aanmeldreden	Wel (component) mensenhandel	Geen (component) mensenhandel	Totaal
		N (%)	N (%)	
Geen (0)		3 (37,50)	5 (62,50)	8 (100)
Vermoedelijk 2 ^e graads (1)		1 (100)	0	1 (100)
Vermoedelijk 1 ^e graads (2)		1 (20,00)	4 (80,00)	5 (100)
Feitelijk 2 ^e graads (3)		0	0	0
Feitelijk 1 ^e graads (4)		4 (80,00)	1 (20,00)	5 (100)
Juridisch (5)		0	0	0
Totaal		9 (50,00)	9 (50,00)	18 (100)

Noot. N = aantal respondenten, % = percentage van totale steekproef.

Bijlage D. Analyse bestanddelen

Tabel 13. Beschrijvende analyse van de drie bestanddelen

Uitkomst slachtofferschap	Bestanddeel 1: handeling			Bestanddeel 2: dwangmiddel			Bestanddeel 3: Oogmerk			Contra-indicaties		
	N	V	A	N	V	A	N	V	A	N	V	A
Geen (0)	5	1	2	3	3	2	8	0	0	5	1	2
Vermoedelijk 2 ^e graads (1)	0	0	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
Vermoedelijk 1 ^e graads (2)	0	1	4	0	1	4	0	3	2	5	0	0
Feitelijk 2 ^e graads (3)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Feitelijk 1 ^e graads (4)	0	0	4	0	0	4	0	0	4	3	0	1
Juridisch (5)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	5	2	11	3	4	11	9	3	6	14	1	3

Noot. N = niet aanwezig, V = vermoedelijk, A = aanwezig. De cijfers representeren het aantal cliënten.

Tabel 14. Beschrijvende analyse van bestanddeel 1: handeling

Uitkomst slachtofferschap	Werven			Vervoeren/overbrengen			Huisvesten/opnemen			Totaal
	N (%)	V (%)	A (%)	N (%)	V (%)	A (%)	N (%)	V (%)	A (%)	N (%)
Geen (0)	7 (87,50)	0	1 (12,50)	8 (100)	0	0	5 (62,50)	1 (12,50)	2 (25,00)	8 (100)
Vermoedelijk 2 ^e graads (1)	0	0	1 (100)	1 (100)	0	0	1 (100)	0	0	1 (100)
Vermoedelijk 1 ^e graads (2)	2 (40,00)	1 (20,00)	2 (40,00)	5 (100)	0	0	3 (60,00)	0	2 (40,00)	5 (100)
Feitelijk 2 ^e graads (3)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Feitelijk 1 ^e graads (4)	0	0	4 (100)	2 (50,00)	1 (25,00)	1 (25,00)	2 (50,00)	1 (25,00)	1 (25,00)	4 (100)
Juridisch (5)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	9 (50,00)	1 (5,56)	8 (44,44)	16 (88,89)	1 (5,56)	1 (5,56)	11 (61,11)	2 (11,11)	5 (27,78)	18 (100)

Noot. N = aantal cliënten, N = niet aanwezig, V = vermoedelijk, A = aanwezig. De cijfers representeren het aantal cliënten, met tussen de haakjes de percentages over de rijen per component.

Tabel 15. Beschrijvende analyse van bestanddeel 2: dwangmiddel

Uitkomst slachtofferschap	Geweld			Afpersing/chantage			Misleiding			Misbruik overwicht/situatie			Overig			Totaal
	N (%)	V (%)	A (%)	N (%)	V (%)	A (%)	N (%)	V (%)	A (%)	N (%)	V (%)	A (%)	N (%)	V (%)	A (%)	N
Geen (0)	4 (50,00)	2 (25,00)	2 (25,00)	6 (75,00)	1 (12,50)	1 (12,50)	7 (87,50)	0	1 (12,50)	5 (62,50)	2 (25,00)	1 (12,50)	7 (87,50)	1 (12,50)	0	8 (100)
Vermoedelijk 2° graads (1)	0	0	1 (100)	0	0	1 (100)	1 (100)	0	0	0	0	1 (100)	1 (100)	0	0	1 (100)
Vermoedelijk 1° graads (2)	2 (40,00)	1 (20,00)	2 (40,00)	4 (80,00)	1 (20,00)	0	3 (60,00)	1 (20,00)	1 (20,00)	1 (20,00)	0	4 (80,00)	4 (80,00)	0	1 (20,00)	5 (100)
Feitelijk 2° graads (3)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Feitelijk 1° graads (4)	1 (25,00)	0	3 (75,00)	2 (50,00)	1 (25,00)	1 (25,00)	3 (75,00)	0	1 (25,00)	0	1 (25,00)	3 (75,00)	1 (25,00)	3 (75,00)	0	4 (100)
Juridisch (5)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	7 (38,89)	3 (16,67)	8 (44,44)	12 (66,67)	3 (16,67)	3 (16,67)	14 (77,78)	1 (5,56)	3 (16,67)	6 (33,33)	3 (16,67)	9 (50,00)	13 (72,22)	4 (22,22)	1 (5,56)	18 (100)

Noot. N = aantal cliënten, N = niet aanwezig, V = vermoedelijk, A = aanwezig. De cijfers representeren het aantal cliënten, met tussen de haakjes de percentages over de rijen.

Tabel 16. Beschrijvende analyse van bestanddeel 3: oogmerk van uitbuiting

Uitkomst slachtofferschap	N (%)	V (%)	A (%)	Totale N (%)
Geen (0)	8 (100)	0	0	8 (100)
Vermoedelijk 2° graads (1)	1 (100)	0	0	1 (100)
Vermoedelijk 1° graads (2)	0	3 (60,00)	2 (40,00)	5 (100)
Feitelijk 2° graads (3)	0	0	0	0
Feitelijk 1° graads (4)	0	0	4 (100,00)	4 (100)
Juridisch (5)	0	0	0	0
Totaal	9 (50,00)	3 (16,67)	6 (33,33)	18 (100)

Noot. N = aantal cliënten, N = niet aanwezig, V = vermoedelijk, A = aanwezig. De cijfers representeren het aantal cliënten, met tussen de haakjes de percentages over de rijen.